

Stretnutie s milosrdenstvom

P. Vojtěch Kodet, O.Carm:
Čím je odľahčejší vzťah
k Bohu, tým je horšia
spoveď

str. 4

Ochranca Solúna

Sv. Demeter je patrón
mesta, z ktorého
pochádzajú aj sv. Cyril
a Metod

str. 10

Kačka v kurníku

Pred 95 rokmi zomrel
velikán slovenskej
poézie

P. O. Hviezdoslav

str. 18

Totaliter aliter

S tačilo zájsť na cintorín, zapáliť sviečku a proti prúdu pamäti si obnovovať mená a tváre blízkych, ktorí nás prešli do večnosti, a človek zrazu pochopil: *Totaliter aliter*, všetko je úplne inak.

Načo si klamať – tí, ktorých nevhodne nazývame *mŕtvi*, v skutočnosti žijú naplno. Už nevidia „*len nejasne, akoby v zrkadle*“, ale hľadajú Bohu „*z tváre do tváre*“ (1 Kor 13,12), už vedia, čo „*ani oko nevidelo, ani ucho nepočulo, ani do ľudského srdca nevystúpilo, čo Boh pripravil tým, ktorí ho milujú*“ (1 Kor 2, 9). Skrátka, skutočne žijú.

Totaliter aliter. Oni žijú, no my... Nie, nie sme mŕtvi, skôr len živoríme. Život sme zredukovali na otázku predpisu, zákona, povinnosti a zákazov. Namiesto života slobodných Božích detí sme zo seba vytvorili kódex mravného a náboženského správania. To nie márnratný syn, ale my, jeho „*starší brat*“, ktorý zostal doma, sme, paradoxne, „*odcestovali do ďalekého kraja*“ (porovnaj Lk 15, 13).

Aby sme si rozumeli – nikto neschvaľuje zbalenie si dedičstva do batoha a „*hýrivým životom ho premárniť*“ (tamtiež). No rozhodnutie staršieho brata zostať doma pri otcovi, „*tolko rokov mu slúžiť a nikdy neprestúpiť jeho príkaz*“ (porovnaj Lk 15, 29), hovorí síce o vernosti, ale zároveň poukazuje skôr na istú, aj keď náročnú, no predsa len pohodlnosť, ba až pasivitu. Usvedčujú nás z toho totiž prosté, takmer nepovšimnuté slová z podobenstva: Keď márnratník „*vstal a išiel k svojmu otcovi, ešte bol ďaleko, keď ho zazrel jeho otec*“ (Lk 15, 19).

Všimli ste si? *Ešte bol ďaleko, keď ho zazrel jeho otec*. Otec na svojho poblúdeného a samopašného syna čakal, vyzeral ho, ba ako dobrý pastier „*nechal deväťdesiatdeväť oviec a išiel za tou, čo sa stratila*“ (porovnaj Lk 15, 4). Išiel ju hľadať.

Ešte ste si nevšimli? Pri otcovi chýba ten, ktorý mu „*tolko rokov slúžil a nikdy neprestúpiť jeho príkaz*“! Chýba tam ten, ktorý si myslí, že žije. Chýbam tam ja.

A tak sa zrazu vernosť mení na zradu. Nešiel som s otcom vyzerať zblúdeného brata (to, či neodišiel od otca aj mojou vinou, nechajme radšej bokom). Nechal som odísť otca samotného. A keďže namiesto mňa on vyzerá môjho brata, nevidím mu „*z tváre do tváre*“. Tú vidí vracajúci sa brat, ten, ktorý je pre mňa „*v ďalekom kraji*“, takže vlastne „*mŕtvy*“. Tým, že som zostal, som vlastne odišiel. On začne žiť, ja umierať. Či ešte lepšie – prestávam žiť. Totaliter aliter...

„*Nepochybujte, pastier vám podaruje úsmev, no nie keď sa vráti a nájde vás v teplučku košiara, ale keď vás uvidí po svojom*

Marc Chagall: *Márnratný syn*

boku v tom istom dobrodružstve a v tom istom nebezpečenstve hľadať, čo zablúdilo,“ ubezpečuje nás Alessandro Pronzato. Budeme totiž pri tom, ktorý „*má slová večného života*“ (Jn 6, 68), ktorý porazil smrť, a tak sa pri ňom žije a všetko je úplne inak.

PAVOL PRIKRYL

Myšlienka čísla:

Aby sme mohli z lásky umrieť, musíme z lásky žiť.

S. Terézia z Lisieux

Dáva sa na známosť,
že Rada KBS pre vedu, vzdelanie a kultúru,
sekcia slovesného umenia,

vyhlasuje k Svätému roku milosrdenstva
literárnu súťaž pre stredoškóľákov

Tváre s úsmevom milosrdenstva.

Eseje, úvahy, reportáže či rozhovory v rozsahu do
2016 slov načíms zaslať do
31. decembra 2016
na mailovú adresu predsedu organizačného výboru
súťaže PhDr. Pavla Vitka
vitko.pavol@gmail.com

Láskavo uvedte meno, priezvisko, vek,
adresu bydliska, názov školy
a osobný telefonický kontakt.

Vyhlasenie výsledkov sa uskutoční vo februári 2017
v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca
v Bratislave v rámci udeľovania cien Fra Angelica.
Čestným predsedom súťaže je
predseda Rady KBS pre vedu, vzdelanie a kultúru
biskup Mons. František Rábek.

Litánie za duše v očistci

Mojím milým rodičom, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Mojím bratom, sestram a príbuzným, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Mojím učiteľom a duchovným vodcom, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým kňazom katolíckej Cirkvi, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým rehoľníkom a rehoľníckam, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým dobrodincom mojej duše i tela, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým, ktorým som zaviazaná láskou a modlitbou, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým, ktorí mi uškodili na tele i na duši, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým, ktorí mi ublížili, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým dušiam, ktoré ťa zvlášť milovali, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým, ktoré sú najbližšie k spaseniu, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Tým, ktoré najvrúcnejšie túžia po tebe, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Tým, ktoré najviac trpia, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Tým, ktoré sú ďaleko od vyslobodenia, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Tým, ktoré sú najopustenejšie, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Tým, ktoré sa modlili za zomrelých, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Tým, ktoré sa starali o ozdobu a stavanie kostolov, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Obhájom svätej viery, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Zo zvyku hrešiacim a len zázrakom Božej milosti zachráneným, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Ľahostajným, ktoré prijímanie svätých sviatostí zanedbávali, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Ľahostajným, ktoré svoj čas premárnili, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Vlažným v modlitbe, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Lenivým v konaní dobrých skutkov, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Tým dušiam, ktoré odkladali čas svojho obrátenia a náhle zomreli, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Vo vojne zabitým, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Utopeným, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Pri živelných pohromách zahynutým, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Bez svätých sviatostí zomrelým, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Všetkým, ktorí dnes alebo zajtra zomrú, *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Mojej úbohej duši, keď sa pred tvojím súdom objaví. *odpočinutie večné daj, ó, Pane!*

Ó, Pane, zmiluj sa nad úbohými dušami trpiacimi v očistci a pomôž im.

(Modlitba zo *Zápisníka* bl. sestry Zdenky Schelingovej, SCSC)

P. Vojtěch Kodet, O.Carm: Čím je odťazitejší vzťah k Bohu, tým je horšia spoveď

Stretnutie s milosrdenstvom

Stretnúť v živote múdreho a citlivého spovedníka nie je vôbec samozrejmosť. Nie každému sa to vždy podarí. O radoostiach i strastiach tejto časti kňazskej služby priniesol pred časom český *Katolícky týdeník* rozhovor s karmelitánom P. VOJTĚCHOM KODETOM (na snímke). S láskavým súhlasom *KT* uverejňujeme rozhovor v plnom znení.

Ako by ste niekoľkými slovami vyjadrili, čo je vlastne podstatou sviatosti zmierenia?

Predovšetkým je to veľký dar Božej lásky, jedinečné stretnutie s tým, ktorý nás miluje, ktorý na nás čaká, aby sa nás ujal, sňal z nás bremená našich hriechov a vrátil nám dôstojnosť Božích detí a radosť zo života.

Do akej miery je dôležitá príprava?

Na stretnutie s Bohom je nutné pripraviť predovšetkým srdce. Prirodzene, dôležitá je aj príprava v tom zmysle, ako sa pýtate. Ale ešte dôležitejšie je, aby sme sa učili žiť s vedomím, že nikdy nechceme svojim hriechom zarmútiť nášho Pána a ublížiť sebe alebo druhým, že hriech je zlo, s ktorým si sami neporadíme, a preto sa usilujeme každý deň prosiť za odpustenie. Za takýchto okolností nie je konkrétna príprava tesne pred slávením sviatosti zmierenia až taký problém. Potom stačí poprosiť o svetlo Ducha Svätého, aby nám pripomenul naše konkrétne zlyhania.

Platí tu priama úmera, že čím je príprava nedbalejšia, tým je potom spoveď horšia?

Ide o to, čo sa myslí pod nedbalejšou či prípravou. Skutočne nedbalá príprava svedčí buď o nie zdravom vzťahu medzi nami a Bohom, alebo o tom, že nevieme, čo je podstatou tejto sviatosti. To však ešte neznamená, že sa nemôžeme spovedať bez dôkladného prečítania si spovedného zrkadla. Predovšetkým však platí, že čím je odťazitejší vzťah k Bohu, tým je horšia nielen spoveď, ale všetko, čo s ním prežívame.

Ludom so škrupulóznym svedomím však môže príprava niekedy spôsobiť aj traumu.

Úzkostná porucha je psychického charakteru a precitlivené svedomie je duchovného charakteru. Oboje spolu súvisia a je potrebné ich nielen vziať na vedomie, ale aj liečiť. Najskôr je teda nutné riešiť túto záležitosť, a samotné vyznanie hriechov potom týmto ľudom čo najviac uľahčiť.

Nakoľko môže kňaz spoveď uľahčiť ľudom nesmelým, hanblivým či málovravným?

Prvá a najdôležitejšia vec zo strany nás spovedníkov je vždy prijatie každého s tým, s čím prichádza, pokiaľ možno bez predsudkov, bez nervozity a netrepezlivosti. Nie je to však vždy jednoduché. Slávenie sviatosti zmierenia je stretnutím. Ak sa stretne spovedajúci u kňaza s prijatím, tak ľahšie prežije aj stretnutie s Bohom.

Asi najväčším mýtom je, že v spovedi ide predovšetkým o naše hriechy, ktoré Boha najväčšmi zaujímajú.

Pritom ide o nás a o Boha, o jedinečný prejav nášho vzťahu, ktorý sa slávením sviatosti zmierenia stále prehlbuje a očisťuje.

Na čo by sa mali ľudia pri spovedi najmä zamerať?

Tým najdôležitejším je túžba po stretnutí s Bohom, túžba po uzdravení našich vzťahov, ktoré sme zaťažili svojimi hriechmi. Je dôležité, aby sme ani

pred sebou, ani pred spovedníkom, niečo ešte pred Bohom nehrali divadlo, vyvarovali sa všetkých zbožných fráz a predstúpili pred Pána skutočne takí, akí sme, s túžbou po premene, ktorú si sami nedáme.

Môže spovedník urobiť niečo pre to, aby sa spovednica nestávala pre ľudia „mučiarnou“, ako sa vyjadril pápež František?

Určite môže a má robiť veľa. Predovšetkým má sprostredkovať stretnutie s Božou láskou, s Božím Srdcom. To však nie je záležitosť praxe v spovedaní, ale dôsledok vlastných skúseností dotyčného kňaza s Bohom, jeho nazeranie na Boha. Stávame sa takými, akú máme predstavu Boha a akú s ním máme skúsenosť. To má vplyv aj na našu službu. Slávenie sviatosti zmierenia je jedinečnou príležitosťou sprostredkovať ľudom Otca Ježiša Krista takého, aký je – bohatý vo svojom milosrdenstve.

Prečo chodiť na spoveď, keď človek ťažko nehreší?

Sviatosť zmierenia je stretnutie s otcovskou milosrdnou láskou, ktorú potrebujeme zakúšať bez ohľadu na veľkosť svojich hriechov. Táto opakovaná skúsenosť nás vyvádza zo zahľadenosti do seba, z pýchy a sebastačnosti a postupne nás učí žiť celý život v radosť stále omilostovaných a stále novo prijímaných Božích detí.

S ktorými najčastejšími mýtmi, čo sa týka spovede a spovedania, sa stretávate?

Samotné ponímanie tejto sviatosti je skutočne zaťažené mnohými mylnými predstavami. Bohužiaľ, väčšinou je to dôsledok rôznych negatívnych skúseností. Asi najväčším mýtom je, že v spovedi ide predovšetkým o naše hriechy, ktoré Boha najväčšmi zaujímajú. Prítom ide o nás a o Boha, o jedinečný prejav nášho vzťahu, ktorý sa sviatosťou zmierenia stále prehľbuje a očisťuje.

Tiež sa hovorí, že každý kňaz spovedá tak, ako sa spovedá on sám. Čo by ste odporučili svojim kolegom kňazom, aby sa v tomto smere „udržovali v bdelosti“?

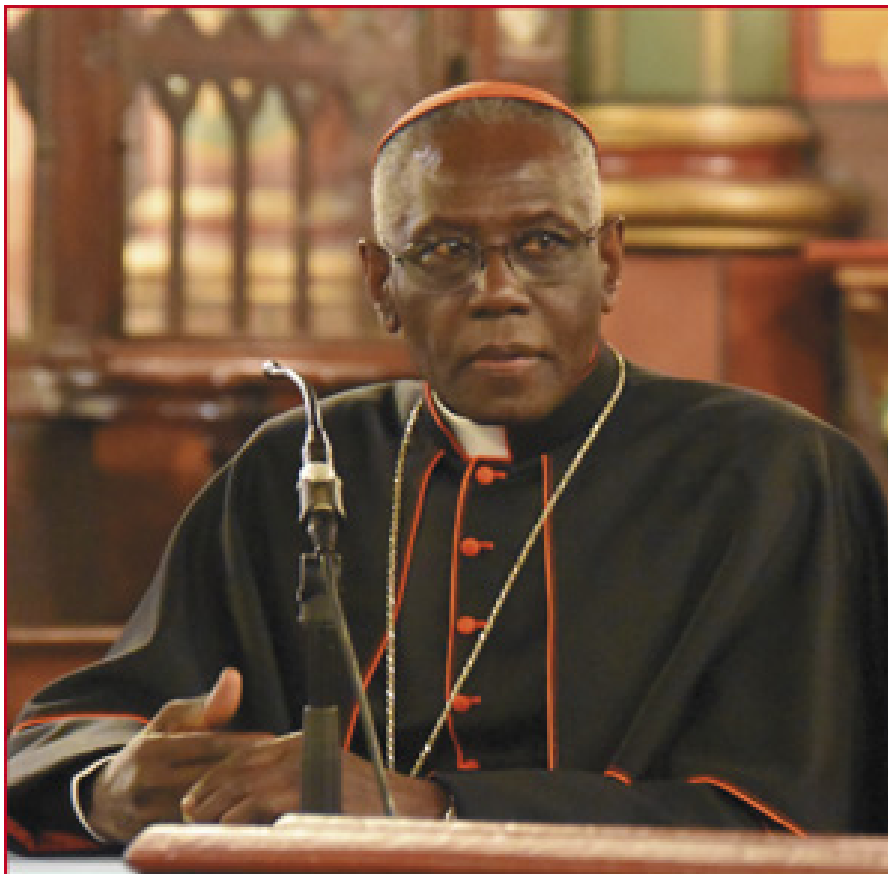
To mi nikdy neprišlo na um, ale najskôr na tom niečo bude. Môže to však pôsobiť i obrátene. Mnoho ráz som si pri spovedaní druhých uvedomil, že by som vo svojom vlastnom spôsobe vyznávania mohol niečo zmeniť k lepšiemu. Takže mi vlastne služba druhým pomohla v mojom vlastnom duchovnom živote. Domnievam sa, že ako kňaz spovedá, je ovplyvnené predovšetkým tým, akú má on sám predstavu Boha.

Sú na našich fakultách a v seminároch budúci kňazi dostatočne formovaní, aby sa raz stali dobrými spovedníkmi?

To neviem posúdiť. Formácia v tejto oblasti je dôležitá, ale neľahká. Nie je možné vziať niekoho na „násluch“, aby niečo odkukal skôr, ako sám začne spovedať. Je dôležité, aby sami bohoslovci najskôr zažili dobrých spovedníkov a ich múdre vedenie. A potom by ako začínajúci spovedníci mali mať možnosť poradiť sa so skúsenejšími kolegami.

Keby vás postavili pred túto úlohu, na čo by sa podľa vás mal klásť najväčší dôraz?

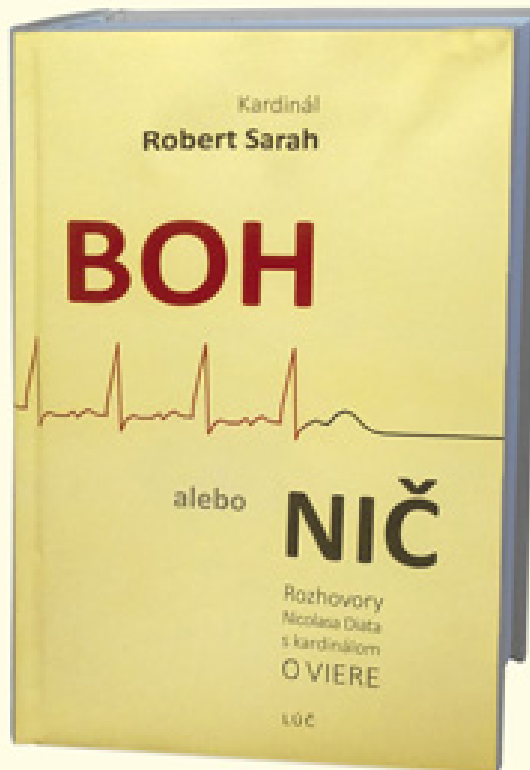
Úloha kňaza pri slávení sviatosti zmierenia nie je, aby druhým radil alebo ich karhal a posudzoval, ale aby im sprostredkoval odpustenie a zmierenie, aby sa stal ako Ježiš tvárou Otcovho milosrdenstva pre druhých.

Vydavateľstvo LÚČ vydalo knihu

kardinála
**Roberta
SARAH**

prefekta
Kongregácie
pre Boží kult
a disciplínu
sviatostí.

A čo vy sám – rád spovedáte?

Veľmi rád. Je pre mňa dôležité vidieť a zažívať nášho Boha v akcii, v prejavoch jeho nezmerneho zľutovania a lásky k nám. Dívať sa mu, tak hovoriac,

pod prsty a byť pri tom, ako mení ľudské životy. Je to pre mňa dar a pomoc aj pre môj vlastný rast.

Zhovárал sa JAROSLAV ŠUBRT/KT (Snímky: www.vojtechkodet.cz, archív)

Zvláštna úloha sv. Jozefa - pomáha nám pripraviť sa na pokojný odchod z pozemského života

Patrón šťastnej smrti

November so svojimi znakmi toho, že my a tí, ktorých milujeme, sme smrteľní, môže byť znepokojujúcim obdobím. Je nepríjemné myslieť na smrť, najmä na vlastnú. No medzi všetkými svätými, ktorých oslavujeme 1. novembra, nájdeme otcovskú postavu, ktorá nám pomáha pripraviť sa na pokojný odchod z pozemského života. Je ňou svätý Jozef, patrón umierajúcich.

DOJÍMAVÝ OBRAZ

Dôvod, prečo je práve svätý Jozef patrónom umierajúcich, je dojímaivo zobrazený na veľkej soche v Kaplnke svätého Jozefa v Saint Louis. Jozef leží na smrteľnej posteli a pri ňom stoja Ježiš s Máriou. Všetci sú vážni. Aj keď Ježiš je Spasiteľ sveta, jeho rodina prežíva bolesť odlúčenia; smrť nie je priateľom, ale „nepriateľom, ktorý bude zničený“ (1 Kor 15, 26). Mária sa skláňa nad Jo-

November sa začína slávnosťou Všetkých svätých, ktorá nás vyzýva, aby sme upreli oči k nebu a žili tak, aby sme dosiahli večnú radosť. Na druhý deň, 2. novembra, je spomienka na všetkých verných zosnulých. Cirkev nás vyzýva, aby sme ich tento mesiac podporovali svojimi modlitbami.

zefom, má zopäté ruky a trúchlivý výraz. (Ako často si ju predstavujeme ako bolestnú matku, no zabúdame, že bola aj bolestnou vdovou.) Jozef ukazuje sám na seba, má zdvihnuté oči, akoby hľadal povzbudenie. Ježiš dopĺňa tento výjav. Nežne podopiera ľavou rukou Jozefovi hlavu a dvíha svoju pravicu, aby požehnal muža, ktorého nazýval otcom.

Je to najlepšia smrť, smrť, po akej túžime všetci. „Nijaký muž či žena nikdy nezažili milosť zomrieť v prítomnosti Ježiša a Márie,“ poznamenáva jezuita Francis Filas a dodáva: „Nijaká scéna zomierania nikdy nemala svedkov, ktorí by umierajúcemu boli väčšou útechou. Je len logické prosiť svätého Jozefa, aby za nás orodoval, aby sme aj my zomierali podobne ako on a posledný raz vydýchli v spoločnosti s Ježišom a Máriou.“

ROZUMNÝ PREDPOKLAD

Vo Svätom písme nenájdeme opis Jozefovej smrti. Naposledy sa s ním stretávame, keď nájde Ježiša v chráme (Lk 2, 41–52). Potom sa Jozef spomína len nepriamo (napr. Mt 13, 55), ale v *Evanjeliu podľa Lukáša* sa píše, že keď sa dvanásťročný Ježiš poslušne vrátil do Nazareta, „vzmáhal sa v múdrosti, veku a v obľube“ pod dohľadom Jozefa a Márie (Lk 2, 52).

Najrozumnejší záver je, že Jozef žil po celé Ježišove „skryté“ nazaretské roky, no zomrel pred začiatkom jeho verejného účinkovania. Veď prečo sa Jozef nespomína na svadbe v Káne Galilejskej (Jn 2, 1–2), alebo keď prišla Mária a jeho bratia, keď Ježiš učil svojich učeníkov (Mk 3, 31–32)? Prečo by Ježiš na kríži zveril Máriu do rúk milovaného učeníka, keby bol Jozef nažive (Jn 19, 26–27)?

Ak predpokladáme, že Ježiš bol ešte doma, keď Jozef zomrel, pravdepodobne prevzal starosť o pohreb a veci s ním spojené. V židovskej kultúre to bola

zvláštna povinnosť syna voči svojim rodičom. Je celkom možné, že sám Ježiš umyl Jozefovo telo, pomazal ho drahými masťami a zavinul do plátna s vonavými olejmi (jedného dňa takisto poslúžia Ježišovi jeho priatelia, pozri Sk 9, 37; Mt 26, 12; Jn 19, 40).

Staroveké pohreby sa zvyčajne konali v deň smrti alebo deň po nej. Príbuzní a priatelia sa zišli v Jozefovom dome a položili jeho telo na drevené nosidlá – ďalší smutný symbol. Jozef a Ježiš pravdepodobne zhotovili v dielni nejedny máry. Mítvolu niesli k hrobu mimo dediny. Určite to nebol tichý zástup, keďže hlasné bedákanie bolo jednou z charakteristických črt tejto kultúry (pozri Sk 8, 2; Mt 9, 23). Jozefov pohrebný sprievod sa podobal tomu, s ktorým sa Ježiš stretol v meste Naim (Lk 7, 11–14).

Zúčastňovali sa na pohrebných sprievodoch aj kňazi? Aké modlitby či chválospevy sa odriekali cestou k miestu posledného odpočinku?

Keďže nie je spoľahlivý opis zvykov z prvého storočia, možno sa len domnievať, že ľudia v sprievode sa modlili a Ježiš zohrával dôležitú úlohu, ako sa patrí na „prvorodeného“. Nevieme presne, aká to bola úloha, no môžeme si byť istí, že Ježiš ju pre Jozefa vykonal s najväčšou láskou.

Spolky a knihy

Jozef sa stal patrónom umierajúcich v sedemnástom storočí, v čase posledného veľkého moru v Európe. Zočivoči hroziacej, nečakanej smrti mnohí ľudia dychtivo túžili po pomoci, aby mali dobrú smrť.

Jezuiti im pomohli tým, že uviedli Jozefa ako príklad človeka, ktorý zomrel dobrou smrťou, lebo bol blízko pri Ježišovi. Aby to dosiahli, založili Spolok dobrej smrti a vydávali knihy, ako napríklad „Ako dobre zomrieť“ od kardinála a teológa svätého Róberta

Bellarmina. „*Posolstvo jezuitov platí aj dnes,*“ hovorí páter Michael Malone. Podľa neho blízkosť k Ježišovi – skrze časté prijímanie sviatostí, modlitbu a dobré skutky je „*najlepší spôsob, ako dosiahnuť pokoj na tomto svete a večnú radosť na druhom*“.

ZASTIERANIE STRACHU

V súčasnosti sa však svet, najmä v Severnej Amerike, na základe pokroku v oblasti medicíny a osvety usiluje vyhnúť myšlienkam na smrť. Keď príde reč na túto tému, veľa sa hovorí o tom, ako si smrť podrobiť, ovládnuť či riadiť. David Brooks v podivnom novinovom článku v *New York Times* predpokladá, že toto „ovládnutie“ sa dosiahne, keď do „veku umierania“ príde povojnová generácia. „*Umieranie využijú ako formu sebavyjadrenia. Hovoria: ‚Nechcem len tak umrieť, chcem byť pánom nad svojou smrťou‘, a kupujú si knihy ako Sedem návykov veľmi úspešných ľudí, ktorí už zomreli.*“

Takýto prístup len zastiera hlboko zakorenený strach zo smrti, ktorý prežíva každá ľudská bytosť. Náš strach môže utíšiť iba Ježiš, ktorý nám svojou smrťou a zmŕtvychvstaním dáva prísľub večného života.

Na to, aby sme sa zbavili klamných myšlienok, pozerali sa a pripravovali na smrť ako kresťania a verili v Boha ako Stvoriteľa a Darcu života od za-

Paolo de Matteis: Smrť sv. Jozefa

čiatku až do konca – na toto všetko potrebujeme pomoc Ducha Svätého. A možno väčšmi než kedykoľvek predtým potrebujeme na sklonku života aj zvláštnu pomoc sprievodcu a orodovníka.

Svätý Jozef, patrón šťastnej smrti, je pripravený pomôcť nám. Ak ho poprosíme, pomôže nám zbaviť sa strachu a zmätku, ktorý nás zachváti, a objaviť, čo znamená dobre zomrieť. Spolu s Pannou Máriou sa za nás prihovori v hodinu našej smrti. Pomôže nám vyrovnat

sa so smrťou tak, aby to bolo na Božiu slávu.

Svätý Jozef,

útecha ubiedených, oroduj za nás.

Nádej chorých, oroduj za nás.

Patrón umierajúcich, oroduj za nás.

Postrach zlých duchov, oroduj za nás.

Ochranca svätej Cirkvi, oroduj za nás.

(z Litánií k svätému Jozefovi)

LOUISE PERROTOVÁ

(Článok uverejnilo *Slovo medzi nami*, uverejňujeme ho s dovoľením redakcie)

Pohl'ad z dvoch strán – jeden výsledok:

Objednám si

VOX

Objednávky:

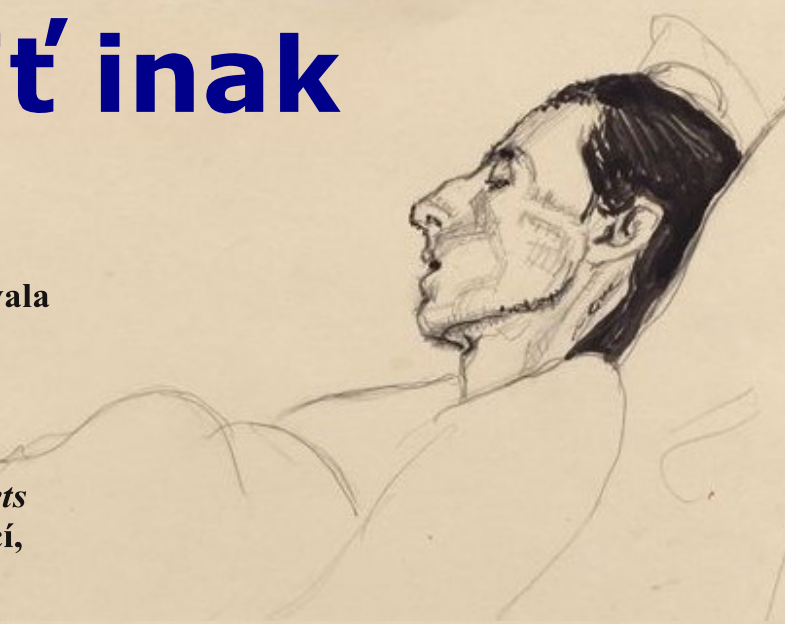
vox.zdruzenie@gmail.com

0918 472 420

Päť najčastejších vecí, ktoré ľudia ľutujú na smrteľnej posteli

Dalo sa žiť inak

Austráľčanka Bronnie Ware pracovala dlhé roky v oblasti paliatívnej starostlivosti. Jej pacientmi boli tí, ktorí odišli domov, aby tam zomreli. O svojich skúsenostiach a zážitkoch napísala knihu *The Top Five Regrets of the Dying* (Päť najčastejších vecí, ktoré ľudia pred smrťou ľutujú).

Ludia veľmi dozrejú, keď čelia vlastnej smrti. Naučila som sa nikdy nepodceňovať túto schopnosť dozrievania. Niektoré zmeny boli fenomenálne.

Každý prežíval rôzne emócie – odmietanie, strach, hnev, výčitky, ešte väčšie odmietanie a nakoniec prijatie. Napokon sa s tým každý pacient ešte pred smrťou zmieryl.

Keď však prišla reč na to, čo vo svojom živote ľutovali alebo čo by urobili inak, vždy sa vynárali podobné odpovede. Tu je päť najčastejších.

1. Odvážil by som sa žiť život podľa seba, a nie život, aký odo mňa očakávajú ostatní.

Táto odpoveď zaznievala najčastejšie. Keď si ľudia uvedomia, že ich život je takmer na konci a pozrú sa naň v pravom svetle, je ľahké vidieť, koľko snov ostalo nesplnených. Väčšina ľudí si nespĺnila ani polovicu svojich snov a zomreli vo vedomí, že príčinou toho boli rozhodnutia, ktoré urobili, alebo tie, čo neurobili.

Počas života je veľmi dôležité skúsiť a splniť si aspoň niektoré zo svojich snov. V momente, keď stratíte zdravie, je už priveľmi neskoro. Zdravie vám prináša slobodu, ktorú si neuvedomíte, až kým ju nestratíte.

2. Nepracoval by som tak veľa.

Toto hovorili všetci muži, ktorých som opatrovala. Zmeškali detstvo vlastných detí a spoločnosť vlastných rodičov. Aj u väčšine žien zaznievali rovnaké odpovede. Väčšina z nich bola ešte z tej staršej generácie, takže takmer ani jedna

nebola životiteľkou rodiny. Všetci muži, ktorých som opatrovala, veľmi ľutovali, že sa nechali uniesť pracovným kolobehom a trávili toľko času prácou.

Ak zmeníte životný štýl a začnete robiť vedomé rozhodnutia, zistíte, že nepotrebujete až taký vysoký príjem, ako sa zdalo. A ak si vytvoríte v živote viac priestoru, budete šťastnejší a otvorenejší novým možnostiam, ktoré väčšmi vyhovujú vašmu životnému štýlu.

3. Mal by som odvahu vyjadriť svoje pocity.

Veľa ľudí potláčalo vlastné pocity, aby tak nevyvolávali hádky. Preto sa uspokojili so svojim priemerným životom a nikdy sa nestali tým, kým skutočne mohli byť. Množstvo chorých pramení z rozhorčenia a hnevu, ktoré im takýto život priniesol.

Nie ste schopní riadiť reakcie ostatných. Hoci na začiatku ľudia môžu rôzne reagovať na to, že sa meníte a začínate s nimi hovoriť otvorene, neskôr to však váš vzťah povznesie na úplne novú a zdravšiu úroveň. Druhou možnosťou je, že sa tak zbavíte nezdravého vzťahu. V oboch prípadoch ste vyhrali.

4. Ostal by som v kontakte s priateľmi.

Na smrteľnej posteli všetkým chýbajú priatelia. Až počas posledných týždňov života si ľudia začnú uvedomovať, aký veľký význam majú pre nich starí priatelia. Vtedy je už takmer nemožné vyhľadať ich. Mnohých pohltil vlastný kolobeh života natoľko, že sa v priebehu rokov vzdali svojich najlepších priateľov. Ľudia hlboko ľutovali,

že svojim priateľstvám nevenovali toľko času a úsilia, koľko by si zaslúžili.

V tomto uponáhľanom svete nie je ničím výnimočným, keď sa z vašich životov vytratia priateľstvá. Keď však čelíte blížiacej sa smrti, váš telesný stav prestáva byť dôležitý. Ak je to možné, ľudia si chcú dať do poriadku svoje finančné záležitosti. V takýchto prípadoch však pre nich nie sú peniaze alebo postavenie tak dôležité. Chcú len uľahčiť život tým, ktorých milujú. Väčšinou sú však priveľmi chorí alebo unavení, aby sa im to podarilo. Na konci je aj tak najdôležitejšia láska a vzťahy, všetko ostatné je úplne bezvýznamné. V posledných týždňoch života ostáva iba to – láska a vzťahy.

5. Doprial by som si byť šťastný.

Táto odpoveď zaznieva prekvapivo často. Mnohí si až na konci života uvedomia, že šťastie je voľba. Zasekli sa v starých vzoroch a zvykoch. Takzvané „pohodlie“ dôverne známeho života zaplnilo ich emócie, ako aj celé životy. Strach zo zmeny ich prinútil predstierať pred sebou a ostatnými, že sú spokojní. Hlboko vo vnútri však túžili úprimne sa smiať a znova zažiť krehkosť života.

Na smrteľnej posteli vás vôbec nezaujímá, čo si iní o vás myslia. Opačne, je úžasné ísť a znova sa smiať bez toho, aby ste mali v päťach vlastnú smrť.

Život je voľba. Je to váš život. Vyberte si starostlivo, vyberte si múdro, vyberte si úprimne. Vyberiete si šťastie.

BRONNIE WARE/LNS

(Ilustrácia: Ferdinand Hodler: *Umieranie Valentine Godé-Dareovej*)

Pohľad na podstatu pekla očami trapistického mnícha Thomasa Mertona

Peklo ako nenávisť

Peklo je tam, kde človek nemá s nikým nič spoločné okrem toho, že sa navzájom nenávidia a nemôžu jeden od druhého odísť.

Peklo je tam, kde človek nemá už s nikým nič spoločné okrem toho, že sa navzájom nenávidia a nemôžu jeden od druhého odísť. Sú spoločne uväznení vo vlastnom ohni a každý z nich sa usiluje odpúť od seba ostatných svojou nesmiernou a pritom nemohúcou nenávisťou. A od ostatných sa neusilujú oslobodiť ani tak pre nenávisť k tomu, čo na nich vidia, ako skôr preto, lebo vedia, čo ostatní nenávidia na nich: a všetci z nich rozpoznávajú v iných to, čo nenávidia na sebe, svoj egoizmus a nemohúcnosť, agóniu, beznádej a strach.

SPAĽUJÚCI OHEŇ

Strom sa pozná po ovocí. Ak chcete pochopiť sociálnu a politickú genézu moderného človeka, skúmajte peklo.

A predsa svet, so svojimi vojnami, ešte nie je peklom. A dejiny, akokoľvek strašné, majú ešte aj svoj druhý a hlbší význam. Pretože nie dejinné zlo je znakom dejín, a nie je to súčasné zlo, cez ktoré pochopíme súčasnosť. Vo víre

vojny a nenávisť sa obec tých, ktorí sa vzájomne milujú, zomkne a utuží v hrdinstve milosrdenstva v utrpení, zatiaľ čo obec tých, ktorí všetko nenávidia, sa roztriešti a jej príslušníci sa rozletia a rozprchnu na všetky strany ako iskry, dym a plamene.

Náš Boh je takisto spaľujúcim ohňom. A ak sa ním prostredníctvom našej lásky staneme a zahoríme tak, ako horí on, jeho plameň bude našou večnou radosťou. No ak odmietneme jeho lásku a zostaneme v chlade hriešnosti, v opozícii voči nemu i ostatným ľuďom, potom sa jeho oheň (naším vlastným rozhodnutím viac než rozhodnutím jeho) stane našim večným protivníkom a láska, namiesto aby sa stala našou radosťou, bude našim utrpením a rozkladom.

NUDNOSŤ HRIECHU

Keď milujeme Božiu vôľu, nachádzame ho a zdieľame jeho radosť zo všetkých vecí. No keď stojíme proti Bohu, to znamená, keď milujeme väčšmi seba než jeho, všetky veci sa stávajú našimi

nepriateľmi. Nemôžu inak, než odmietat' nezákonné uspokojenie nášho sebeckta, ktoré si ich nárokuje, pretože nekonečné nesebecktvo Boha je zákonom všetkého stvorenstva a je vpísané do všetkého, čo vytvoril. Všetky stvorené bytosti môžu byť len partnerom jeho nesebecktva. A ak u ľudí natrafia na ich sebecktvo, potom ho odmietajú, desia sa ho a kladú mu odpor – až keď ním nie sú umlčané a potlačené. Otcovia púšte však verili, že jedným zo znakov svätosti bolo, že svätí dokázali žiť v mieri s ľuďmi a hadmi a nemuseli sa ich v ničom báť.

Nie je nič zaujímavé na hriechu alebo na zle ako takom.

Zlo nejestvuje osebe, ale je len neprítomnosťou dokonalosti tam, kde by mala byť. Hriech je vo svojej podstate nudný, pretože predstavuje neprítomnosť čohosi, čo by malo pôsobiť na našu vôľu a myseľ.

FALOŠNÉ DOBRO

Čo človeka na zlých skutkoch priťahuje nie je zlo, ale dobro, ktoré je v nich vnímané vo falošnej podobe a v nesprávnej perspektíve. Takto nazerané dobro je len návnadou vloženou do pasce. Keď sa po ňom načiahneš, pasca zaklapne a ty zostávaš znechutený a zručený – a s nenávisťou.

Hriešnici sú ľudia, ktorí všetko nenávidia, pretože ich svet je nevyhnutne plný podvodu, ilúzie a klamu. A najväčší hriešnici sú tými najnudnejšími ľuďmi na svete, pretože sú súčasne najznudenejšími a vnímajú život ako úplne nezáživný.

Keď sa usilujú nezáživnosť života prekryť hlukom, vzrušením a násilím – nevyhnutnými plodmi života zasvätenému láske k hodnotám, ktoré nejestvujú –, stávajú sa niečím viac, než len nudnými: nepriateľmi sveta a spoločnosti. A byť nepriateľom nie je len niečím nudným a banálnym.

A keď je po všetkom a oni sú mŕtvi, záznamy ich hriechov v dejinách sa stávajú neobyčajne nezaujímavé a slúžia deťom v školách ako trest, ktorý je o to horší, že už osemročného dieťa zreteľne vidí neužitočnosť učenia sa o ľuďoch, akými boli Hitler, Stalin alebo Napoleon.

THOMAS MERTON, O.C.S.O.
(Ilustrácia: Max Beckmann: Noc)

Sv. Demeter je patrón mesta, z ktorého pochádzajú aj vierozvestcovia sv. Cyril a Metod

Ochranca Solúna

Veľkomučeník sv. Demeter, zvaný aj Myromvonný, sa teší mimoriadnej úcte v Grécku, ale aj medzi slovanskými národmi. Na Veľkej Morave, teda aj na území dnešného Slovenska, siaha úcta sv. Demetra do cyrilometodských čias. Dôvod je prostý – sv. Demeter je patrón rodiska sv. Cyrila a Metoda, čo už samo osebe predpokladá, že obaja bratia mali k nemu blízky vzťah.

Svätý Demeter žil v druhej polovici 3. storočia. Podľa hagiografických legiend zo 6. storočia bol synom rímskeho prokonzula v meste Solún. Jeho rodičia boli kresťania, v ich dome sa veriaci schádzali na modlitby, v tajnej domácej kaplnke bol pokrstený aj Demeter.

Po otcovej smrti Demetra pozvali na dvor cisára Maximiána. Cisár, spoznajúc jeho skvelé vojensko-administratívne schopnosti, ho ustanovil za prokonzula mesta Solún a celej provincie. Jeho hlavnou úlohou malo byť zabezpečenie obrany pred barbarmi a boj proti šíriacemu sa kresťanstvu. Ale práve tento posledný cisárov príkaz Demeter nemohol a nechcel plniť. Práve naopak, vo svojej vysokej funkcii sa verejne prihlásil ku kresťanskej viere. Namiesto prenasledovania kresťanov sa dal do ohlasovania Krista a vyvracania pohanických bludov. Jeho správanie a príklad privedli k obráteniu množstvo pohanov.

ODVÁŽNY NESTOR

Keď sa o tom dozvedel cisár, rozhodol sa osobne zasiahnúť. Demeter pred jeho príchodom rozdal svoj majetok chudobným a pôstom a modlitbou sa začal pripravovať na svoj ďalší osud. Keď sa aj na osobnú výzvu cisára odmietol zrieknuť kresťanstva, uvrhli ho do väzenia.

V tom čase cisár Maximián usporiadal v cirkuse veľké hry. Ich hlavným hrdinom bol cisárov obľúbenec, gla-

diátor Lyj. Porážal všetkých súperov, ktorých mu vyberali spomedzi kresťanských vojakov. Vo svojej pýche vyzýval na súboj akéhokoľvek kresťana, aby obhájil česť svojho Boha. Na Lyjovu výzvu sa prihlásil mladučký solúnsky kresťan Nestor. Pred súbojom navštívil vo väzení Demetra a prosil ho o modlitbu a požehnanie. Takto duchovne vyzbrojený zvíťazil v nerovnom súboji.

*Ó, slávny,
tvoja krajina o tebe vie,
že ako nový Mojžiš si
premohol modlársku lešť,
a tak uvádzaš svoj ľud do
večných príbytkov,
preto ťa dnes, blažený,
čestne ctí a dôstojne oslavuje.*

Nestorovo víťazstvo posilnilo na duchu miestnych kresťanov a dodalo im odvahy. Cisár, ktorý nedokázal zničiť porážku svojho obľúbenca, sa rozhodol dať popraviť víťaza Nestora a takisto aj Demetra, ktorého na prihovor Nestor zvíťazil. Nestor sťali mečom, Demetra vo väzení prebodli kopijou. Stalo sa tak 26. októbra roku 306, a tak Gréckokatolícka cirkev, ako aj pravoslávna, slávia v tento deň sviatok sv. Demetra.

KÁNON UTIERNE

Sv. Demeter bol v Byzancii uctievaný aj ako patrón vojakov a obranca otčiny. Spomedzi solúnskych bratov, sv. Metod bol dlhé roky správcom – archontom – balkánskej provincie v Macedónsku, v povodí rieky Struma. V rámci svojho administratívneho úradu bol vlastne aj vojenským veliteľom pohraničného územia, „*videl nesčíselné nepokoje v tomto živote*“ – nuž dá sa len logicky predpokladať, že ako všetci vojaci tých čias, aj on mal ku svojmu stavovskému patrónovi vrúcnu úctu. Túto úctu šíril, spolu so sv. Cyrilom, aj u našich predkov.

Najvýraznejším prejavom liturgického kultu sv. Demetra u cyrilometodkej misie je *Kánon utierne svätého Demetra*. Autor, pravdepodobne jeden zo svätých bratov, tu cez oslavnú pieseň vyspeival svätému Demetrovi aj svoju lásku k vlasti a rodnému mestu: „*Ó, slávny, tvoja krajina o tebe vie, že ako nový Mojžiš si premohol modlársku lešť, a tak uvádzaš svoj ľud do večných príbytkov, preto ťa dnes, blažený, čestne ctí a dôstojne oslavuje.*“

O Demetrových čnostiach a zázrakoch však vie už nielen jeho pôvodná krajina, ale aj novopokrstení Slovania. Tí Slovania, ktorí boli kedysi najväčším nebezpečenstvom pre Solún, sa Metodovou zásluhou modlia: „*O tvojich podivuhodných zázrakoch sa rozpráva aj medzi barbarmi, lebo si zahubil všetkých barbarov, čo napadli dedičstvo tvojho vládcu, Krista, mesto amastridské. Preto si stavia chrám.*“

Spomienka na „mesto amastridské“, ktoré z veľkej vďačnosti za ochranu stavia chrám sv. Demetrovi, je veľmi zaujímavá. Možno ňou autor chcel poukázať na to, že sv. Demeter chráni nielen „svoje“ mesto, ale pod jeho zvláštnu ochranu sa dostáva každé mesto či obec, v ktoromkoľvek kraji, keď sa mu zasväť. Sv. Demeter je tak predstavený nielen ako osobitný patrón Byzantíncov (s ktorými boli Slovania práve neraz vo vojnovom konflikte), ale ako ten, ktorého Božia „Múdrost“, určila za slávneho milovníka otčiny“. Nepriamo obsahuje tento verš aj výzvu k zasväcovaniu chrámov na počesť svätého Demetra.

PUTOVANIE PO MESTÁCH, POSMECH TROJAZYČNÍKOV

Od príchodu na Veľkú Moravu až do posledných dní Metodovho života bolo účinkovanie sv. Cyrila a Metoda a celej byzantskej misie vystavené útokom neprajníkov. O týchto ťažkostiach hovorí *Život Metodov* veľmi plasticky, keď pripomína, že „na všetkých cestách upadal do mnohých nebezpečenstiev od diabla, na pustatinách medzi zbojníkov, na mori od zvrhnutých vln, na riekach od nečakaných zátoní od falošných bratov“.

Nie náhodou sa tieto trpké skúsenosti odrazili aj v modlitbe, v *Kánone sv. Demetra*: „Voláme k tebe, blažený. Zachráň nás, čo s vierou ospejeme tvoj sviatok. A ešte ťa prosíme: Zachráň svojich služobníkov od nebezpečenstiev, ktoré im teraz hrozia.“

Nebezpečenstvá na cestách boli pre putujúcich misionárov súčasťou života. Putovanie po neznámych a „cudzích krajoch“ sa preto odráža aj v kánone: „Ó, múdry, prečo my jediní tvoji úbohí služobníci, zbavení sme tvojej krásy a pre lásku k Stvoriteľovi chodiaci po cudzích krajoch a mestách, ó, blažený, sme vystavení posmechu trojjazyčníkov a bludárov?“

Ono chodenie „po cudzích mestách“ a „posmech trojjazyčníkov“ sa vzťahuje nielen na účinkovanie medzi veľkomoravskými Slovienu, ale aj na ďalšie putovania, ktoré boli s ním spojené. Keď bol Konštantín „v Benátkach, zišli sa proti nemu biskupi a kňazi, i mnisi ako vrany na sokola a pozdvihli trojrečový blud a hovorili: ‚Človeče, povedz nám, prečo si utvoril teraz Slovienu písmeň a učíš ich, ktoré nikto iný predtým nevynašiel, ani apoštoli, ani rímsky pápež, ani Gregor Bohoslovec, ani Hieronym, ani Augustín? My však poznáme len tri jazyky, ktorými sa patrí v knihách sláviť Boha: Hebrejov, Grékov a Latincov““.

Umučenie sv. Demetra

TÚŽBA ZA DOMOVOM

Zvlášť osobná, ba priamo dojímavá, je spomienka na rodný kraj: „Múdry Demeter, žiariac stojíš pred Božím trónom, nezabudni na nás, ale úctivo sa prihovár, ó svätý, za biedu nás, pútnikov a cudzincov, ktorí teraz ospejeme tvoju vznešenosť, lebo k tebe dvíhame svoj zrak a pevne dúfame v tvoj príhovor.“

„Pútnici a cudzinci.“ Takéhoto označenia sa zaiste sv. bratom neraz dostávalo, veď aj franskí biskupi vyčítali Metodovi: „V našej oblasti učíš!“, a ďalší protivníci falošne vyhlasovali: „Nám dal pápež moc, tohto však i učenie jeho káže vyhnúť!“

„Vypočuj, ó, slávny, nás úbohých a zľutuj sa, lebo sme ďaleko vzdialení od tvojho slávneho chrámu a srdce v našom vnútri dnes spaľuje túžba, ó, svätý, po tvojom chráme, aby sme sa mu, na tvoj príhovor, raz ešte mohli pokloniť.“ Spomienka na úžasný solúnsky Chrám sv. Demetra je pochopiteľne plná nostalgii. Pomerne jednoduché veľkomo-

ravské kostolíky, napriek všetkej svojej nádhere priranej kraju, nemohli súperiť s päťlodňovou bazilikou s dvoma matrónami, mozaikami, ktorá ešte aj z hľadiska dnešných kritérií patrí medzi architektonické a umelecké skvosty.

Pred takmer 1150 rokmi sa poetickým a hlboko duchovným *Kánonom sv. Demetra* modlil k patrónovi svojho mesta sv. Metod, náš prvý arcibiskup a učiteľ. Sv. Cyril a Metod, posilnení dôverou v nebeskú pomoc sv. Demetra, sa pustili, ako sv. Nestor, do boja s pohanstvom, neprajníctvom a nevedomosťou. Tento boj je s istou obmenou aktuálny aj v súčasnosti, a preto sa aj my pri spomienke na sv. Demetra môžeme spolu s našimi vierozvestami modliť k nemu i k Presvätej Bohorodičke starobyľou piesňou: „Zo strašnej hmly a nevedomosti očisť nás, veď ty miluješ otčinu, múdry Demeter, a svojím príhovorom nám dopraj ospievať v dnešný deň tvoje jasné narodenie.“

Arcibiskup CYRIL VASIL, SJ/RV

Bl. Lev IX.

Jeden z najkrajších darov Boha je mať stále po boku pomocníka v podobe strážneho anjela

Veselý Boží vynález

Romano Guardini v diele *Anjeli v Danteho Božskej komédii* dôrazne upozorňuje, že v chápaní a predstave anjelov sa novodobé ľudstvo ďalej odchýlilo od správnej cesty. Podoba anjela prešla od čias stredoveku istým „sentimentálnym“ degradovaním. Kto chce chápať, akí vlastne anjeli sú a aké je ich postavenie, ten musí zabudnúť takmer všetko, čo umenie posledných piatich až desiatich storočí vyprodukovalo – o výrobkoch takzvanej zbožnosti už ani nehovoriac – a musí sa najprv poučiť zo *Svätého písma* a učenia Cirkvi.

POSOL

Anjelom sa v bežnej reči označuje dobrý anjel. V teologickom význame sa používa pre dobrých anjelov, ale aj pre zlých anjelov (démonov).

Slovo *anjel* pochádza z gréckeho *angelos*, čo znamená *posol*. Latinský výraz *angelus* znamená *poslaný*. Je to preklad hebrejského slova *malak*, ktoré prvotne znamenalo činnosť posielania niekoho, a potom aj konkrétne bytosť (posol, nuncijs). V *Starom zákone* až

V súčasnosti sme svedakmi akéhosi „návratu anjelov“. V skutočnosti sa však tieto nebeské bytosti od nás nikdy nevzdialili, ale verne plnili svoje poslanie.

na dve výnimky je pre označenie anjela použité hebrejské slovo *malak*. Aj meno proroka Malachiáša pochádza z tohoto slova. On bol tiež *posol*, doniesol zvesť o príchode Ježiša Krista, čiže prorokoval o ňom (porov. Mal 3,1). Týka sa to aj sv. Jána Krstiteľa (porov. Mt 11,10), podobne v *Zjavení apoštola Jána* sa slovom *anjel* označujú ľudia – predstavitelia (starší) siedmich cirkví sa nazývajú anjelmi (Zjv 1,20; 2,1 atď.).

UČENIE CIRKVI

Katechizmus Katolíckej cirkvi (KKC) upozorňuje, že „*jestvovanie duchovných, netelesných bytostí, ktoré Sväté písmo zvyčajne volá anjelmi, je pravda viery*“ (KKC 328). Pretože anjeli sú čisto duchovné stvorenia, „*majú rozum a vôľu: sú to osobné a nesmrteľné stvorenia*“, pričom „*dokonalosťou prevyšujú všetky viditeľné stvorenia*“ (KKC 330).

Sv. Augustín hovorí, že slovo „*anjel*“ je názov služby, nie prirodzenosti. *Ak sa pýtaš na meno tejto prirodzenosti, je to duch; ak sa pýtaš na službu, je to anjel: podľa toho, čím je, je duch; podľa toho, čo koná, je anjel*“.

Sv. Gregor Veľký tvrdí, že „*jestvovanie anjelov a archanjelov dosvedčuje takmer každá stránka Svätého písma*“. Aj keď v ňom nenachádzame presnú zmienku o tom, kedy boli stvorení anjeli, podľa KKC sú anjeli vo svete „*prítomní už od stvorenia*“ (porov. Mt 18, 10) a „*v priebehu celých dejín spásy, zďaleka i zblízka zvestujú spásu a slúžia Božiemu plánu pri jej uskutočňovaní*“ (KKC 332). Cirkev zdôrazňuje, že „*do Kristovho návratu, celý život Cirkvi má úžitok z tajomnej a účinnej pomoci anjelov*“ (KKC 334) a aj „*ľudský život je od svojho začiatku až po smrť obklopený ich ochranou a orodovaním*“ (KKC 336).

MYRIADY MYRIÁD

Počet anjelov sa vo *Svätom písme* uvádza veľmi všeobecne, a preto v tejto otázke nevieme nič presné, no vieme, že ich počet je veľmi veľký. Prorok Dávid hovorí, že ich veľké množstvo sa

pohybuje po vesmírnych cestách uprostred hviezd: „*Božích vozov sú desaťtisíce tisícov*“ (Ž 67,18).

Aj prorok Daniel spomína „*tisíce a tisícov*“ a „*desaťtisíce desaťtisícov*“ (Dan 7,10) anjelov. Apoštol sv. Ján popisuje „*myriady myriád a tisíce tisícov*“ (Zjv 5,11) v službe Božieho Baránka sediacemu na tróne. O myriadách anjelov hovorí aj svätý Pavol (porov. Hebr 12,22), sv. Matúš spomína „*dvanásť plukov anjelov*“ (Mt 26,53).

Sväté písmo naznačuje odstupňovanie a poriadok medzi anjelmi, preto sa dá predpokladať, že sú určité rozdiely medzi anjelmi v dokonalosti ich bytia (porov. Kol 1,16; Ef 1,19-21). Na základe biblických pomenovaní teológovia od Pseudo-Dionýza Areopagitu (prelom 5. a 6. stor.) rozlišujú tri hierarchie a v každej z nich sú tri chóry či rady anjelov. Nižšiu hierarchiu tvoria anjeli, archanjeli a kniežatstvá; strednú panstvá, mocnosti a sily; vyššiu serafíni, cherubíni a tróny. Toto rozdelenie uznáva aj sv. Cyril Jeruzalemský a sv. Gregor Veľký.

Treba však povedať, že rozdelenie anjelského sveta do deviatich chórov nie je pravdou viery, ale slobodnou teologickou mienkou. KKC sa o tomto rozdelení anjelov vôbec nezmieňuje.

SPOLOČNE PRE BOHA

Základnou úlohou dobrých anjelov je oslava Boha a služba Bohu. Z Božieho poverenia majú dobrí anjeli účasť na spravovaní sveta. Konajú rozličné posolstvá, ochraňujú ľudí a pomáhajú im dosiahnuť večnú spásu, preto si „*Cirkev uctieva anjelov, ktorí jej pomáhajú na pozemskej púti a ochraňujú každého človeka*“ (KKC 352). Tu si však treba uvedomiť, že anjeli nejestvujú kvôli nám, takisto ako my nie sme kvôli nim. Aj oni aj my sme pre Boha.

Podľa všeobecnej mienky teológov má každý človek, aj neveriaci, od narodenia cez celý svoj pozemský život svojho anjela strážcu: „*Ľudský život je od detstva až po smrť obklopený ich ochranou a orodovaním*“ (KKC 336). Sv. Bazil Veľký hovorí: „*Nik nebude popierať, že každý veriaci má pri sebe*“

»»»

anjela akoby ochrancu a pastiera, ktorý ho vedie životom.“ Biblicky sa to zdôvodňuje slovami Ježiša Krista: „Ich anjeli v nebi ustavične hľadajú na tvár môjho Otca, ktorý je na nebesiach“ (Mt 18,10).

Sv. Hieronym v tom vidí veľkú dôstojnosť duší, keďže každá má na svoju ochranu určeného anjela.

STARÝ ZÁKON

Predstava anjela strážcu existuje v mnohých náboženstvách. Podľa židovskej predstavy anjeli strážcovia existujú na zemi, ale na tvár Boha nemôžu pozerieť. Gréci nazývajú anjela strážcu *daimón*, Rimania *genius*.

Aj keď učiteľský úrad Cirkvi nevyhlásil za dogmu, že Boh skrze anjelov pomáha ľuďom k spáse, predsa v obradoch a textoch v misáli a v breviári sa to často prednáša. Vo *Svätom písme* sa na mnohých miestach dočítame o anjeloch, ktorým Boh zveruje rozličné úlohy a posielajú ich k ľuďom.

Starý zákon sa často zmiňuje o anjeloch, ktorí sú poslaní ochraňovať človeka pred nebezpečenstvom. V *Genezis* Abrahám hovorí svojmu sluhovi, ktorého posielajú hľadať manželku pre svojho syna Izáka, že Pán, ktorého dobre pozná, pošle svojho anjela, aby našiel správne. Z Abrahámových slov vyplýva, že anjel ho bude sprevádzať a ochraňovať a pomôže mu rozhodnúť sa.

V knihe *Exodus* Boh posielajú svojho anjela Mojžišovi, ktorý ho bude chrániť na cestách, až kým nedôjde do prislúbenej zeme. V *Knihe proroka Daniela* anjel ochraňuje troch mládenčov v ohnivej peci a vyráža plamene von z pece tak, aby sa oheň mládenčov vôbec nedotýkala. A takto by sme mohli prechádzať celým *Starým zákonom*.

ANJELI NÁRODOV

V *Novom zákone* sa spomínajú anjeli skôr ako pomocníci Kristových apoštolov a veriaticich. Je veľmi pravdepodobné, že takúto ochranu majú aj jednotlivé zložky a spoločenstvá, predovšetkým Cirkvi. Sv. Ján píše o „anjelovi efezskej cirkvi, smyrnianskej cirkvi, pergamskej cirkvi, tyatirskej cirkvi, sardskej cirkvi, filadelskej cirkvi“ a o „anjelovi laodicejskej cirkvi“ (Zjv 2,1-3, 22). Okrem toho sa zdá, že je tu strážaj pre celé krajiny, národy a významnejšie ustanovizne. Preto svätí Otcovia často hovoria o „anjeloch národov“. „Sv. Gregor Nazianský krásne oslovuje anjelov mesta Carigrad v homilii na rozlúčku, keď opúšťa biskupský stolec. Bl. Peter Faber sa modlieval k anjelom strážnym toho mesta, do ktorého prechádzal,“ píše kardinál Tomáš Špidlík.

Christine Krainocková: *Anjeli strážni*

Svojho anjela strážcu mal ako človek aj Ježiš Kristus. Nie však ako poradcu a ochrancu, ale ako služobníka. Po pokušení na vysokom vrchu „prišli anjeli a posluhovali mu“ (Mt 4,11). Pri smrteľnej úzkosti na Olivovom vrchu „sa mu zjavil anjel z neba a posilňoval ho“ (Lk 22,43).

VERNÁ STRÁŽ

Ochrana anjelov sa týka predovšetkým záležitosti spásy a len nepriamo časných vecí a trvá po celý život. Anjeli strážcovia sprevádzajú svojich zverencov od kolisky až po hrob. Osobný Boží strážca prechádza s nami našim životom, a keď upadneme do hriechu, určite s tým nesúhlasí, ale zdvojnásobí modlitby, aby urýchlil v našom živote pokánie. Podľa sv. Tomáša „anjelská stráž je iba uplatňovaním alebo plnením Božej prozreteľnosti, ktorá nikdy nikoho neopúšťa, aj keď sa stane bezbožníkom či hriešnikom.“

Anjel strážny nemôže vplývať priamo na náš rozum ani na našu vôľu, nie je všemohúci. Pôsobí nepriamo, vonkajšími znameniami, alebo v našej obratovnosti vzbudzuje predstavy a následne myšlienky. Niekedy sa anjel na čas vzdialí od svojho zverenca, takže podľa Božieho rozhodnutia nezabrání fyzickému alebo mravnému zlu. Tak treba rozumieť aj slovám sv. Bazila Veľkého: „Ako dym odháňa včely a zápach holuby, tak odpudzuje anjela strážcu nášho života žalostný hriech.“

Zvlášť nám anjeli strážcovia pomáhajú v hodine smrti. Niektorí teológovia si myslia, že v okamihu smrti a súdu anjel prestáva byť strážcom a stáva sa svedkom o správani sa človeka po celý život, svedkom o vernosti a poslušnos-

ti, ale aj o neposlušnosti a zradách. Podľa niektorých teológov na základe výsledku súdu, v kladnom prípade anjel prežíva so svojím zverencom aj jeho slávu a šťastie, kým v zápornom prípade odovzdá svoje miesto zlému anjelovi a ten bude prežívať so svojím zverencom večné muky ako svedok a spolupôvodca spáchaných nepravostí.

NAJKRAJŠÍ DAR

„Keď ma budeš potrebovať, pošli za mnou svojho anjela strážneho,“ hovoril sv. páter Pio z Pietrelciny svojim mnohým duchovným synom. Anjel strážny predstavuje v živote tohto stigmatizovaného kapucína ustavičnú prítomnosť a nenahraditeľný prostriedok jeho apoštolátu. „Pre neho boli strážni anjeli neviditeľnou prítomnosťou, ktorú však on videl,“ napísal Alessandro Pronzato. Aj preto páter Pio všetkých uistoval: „Pre tých, ktorí sú sami, je tu anjel strážny.“

Taliansky kňaz a spisovateľ Cesare Angelini úprimne a vtipne napísal: „Len málo náboženských právd prináša toľko úľavy ako táto nesmierne ľudská: Anjel strážca, tento veselý Boží vynález. Mat' stále po boku to okridlené čosi, ktoré ťa všade sprevádza – to mi pripadá ako najkrajší Boží dar, dokonca ako najúžasnejší výtvor Boha.“

Sv. Bernard nás povzbudzuje, aby sme mali „veľkú úctu k nášmu anjelovi strážcovi, pretože je stále pri nás, zvrchovanú oddanosť, pretože nás nesmierne miluje a najväčšiu dôveru, pretože je ochotný pomôcť nám vo všetkých potrebách a brániť nás v nebezpečenstvách.“

Spracovala BOKA PIKA
(Úvodná ilustrácia: Ivan Guaderrama: Anjel)

Znázorňovanie anjela v dejinách cirkevného umenia

Anjeli a umenie

Existencia a viera v anjelov sa prejavila aj v kresťanskom umení. Anjeli sa znázorňovali ako ľudia, len im pribudli krídla.

Prvé formy kresťanského umenia sa vyvinuli v katakombách, podzemných cintorínoch s množstvom chodieb, ktorých steny sa zdobili maľbami. Spolu s budovaním kresťanských svätýň v 4. storočí sa objavujú aj mozaiky na stenách a na klenbách kostolov. Dovtedy sa mozaika nachádzala iba v kúpeľoch a palácoch, ale nikdy v kultových stavbách. Figurovali tu zvlášť výjavy zo Starého a Nového zákona a niekedy aj scény z dejín Cirkvi. Sochárstvo v tomto období na rozdiel od antického obdobia vôbec nepoznalo veľké sochy a vždy sa obmedzovalo na postavy malých rozmerov a takmer výlučne na basreliéfy.

RANOKRESŤANSKÉ OBDOBIE

Anjel prichádza do umenia s príchodom kresťanstva. Znázorňuje sa ako človek s krídlami. Postava anjela v tomto ranokresťanskom období sa od ostatných postáv svätcov nelíšila ničím iným len krídlami, ktoré sú atypické, zobrazené rôznymi rastlinnými motívmi. Umiestnenie anjela je stále v hornej časti výjavu, čím sa tak zdôrazňuje jeho duchovnosť.

K najpôsobivejším ranokresťanským dielam patrí mozaika v Bazilike sv. Apo-

linára (Sant'Apollinare Nuovo) v Ravenne z 5. alebo začiatku 6. storočia. Charakteristická je jemná výrazovosť postavy anjela, docielená bohatou škálou modrých a bielych tónov. Jeho plošné podanie kontrastuje s plastickou tvorbou ovládajúcou priestor, ktorá charakterizovala po celé tisícročie grécke aj rímske antické umenie v Stredomorí.

Aj v byzantskom umení z 9. storočia sa zachovali skvelé mozaiky. Z Byzancie pochádzajú okrem iného i reliéfy ozdobujúce vonkajšie steny chrámu a premieňajú ho na akési múzeum byzantskej skulptúry. Aj v tomto období sa naďalej rozvíjajú postavy anjelov, ktoré sa už v románskom období stávajú bežnou súčasťou chrámov, malieb, priečelí. Typické pre toto obdobie je, že anjeli majú tri páry krídel. Anjel je zvyčajne zobrazený ako posol s dobrou zvesťou. Dobrú zvesť znázorňuje stuha s nápisom *Sláva Bohu na výsostiach*.

GOTIKA

Gotické umenie vzniklo a vyvinulo sa vo Francúzsku v polovici 12. storočia, kde sa aj zdokonalilo. Neskôr preniklo do Španielska ako aj do ostatných európskych krajín. Gotický umelec si predovšetkým uvedomuje podstatu člo-

veka, ktorého tvorí nielen jeho telesnosť, ale aj jeho schopnosť rozmyšľať. Toto chápanie je jednou z charakteristických črt gotického umenia.

V tomto období je umiestnenie postáv anjelov spolu s ostatnými svetami na

Detail anjela v ravenskej bazilike

Anjel v Hagia Sofia

Smejúci sa anjel na katedrále v Remeši

priečeliach katedrál. Na postavách anjelov je možné si všimnúť ich strnulosť. Typické je aj prísne štylizovanie odevu. V stvárňovaní rôznych umelcov vidíme značný posun, či už v pohybe, či v členení drapérií. Prvý raz sa tu stretávame aj s úsmevom, ktorý znázorňuje anjel zo Zvestovania na hlavnom portáli katedrály v Remeši. Hlavný portál zobrazuje aj navštívenie Panny Márie so sv. Alžbetou. Anjela a Pannu Máriu vytvorili umelci, ktorí sa usilovali o realistické vyjadrenie a o individualizáciu. Dokazujú to tváre akoby vytvorené podľa živého modelu, najmä usmievaná tvár anjela s kučeravými vlasmi, a aj rúcho splývajúce v mnohých prostých záhyboch. Nežne je naznačený i jemný sklon hlavy anjela a jeho oči sa opierajú na Pannu Máriu. Výška anjela korešponduje s výškou Máriinej postavy. Anjel sa od Márie odlišuje len krídlom, ktorý pôsobí vzletným dojmom.

Námet anjel sa začína používať aj na tabuľových obrazoch, ktoré boli súčasťou oltárov. Veľmi dobre je to znázornené na *Poslednom prijímaní a umučení sv. Denisa* od Henriho Bellechoseho. Autor zobrazil anjela strážneho, ktorý stojí vedľa svätého Denisa. Výraz tváre anjela sa podobá výrazu tváre sv. Denisa. Anjel je menšej postavy a jeho krídla nesú znak nadprirodzenosti. Na sebe má zlaté doplnky, zlatú šerpu a zlatú svätožiariu. Zlatá farba bola vtedy veľmi častý prvok tabuľových obrazov.

RENEŠANCIA

Názov *renesancia* pochádza z talianskeho slova *rinascita* čo v preklade znamená *znovuzrodenie*. Ide tu o znovuzrodenie klasickej antické kultúry, pričom stredoveký ideál zdôrazňujúci večný posmrtný život ustupuje do úzadia. Kolískou renesancie je Taliansko a vzniklo v 14. storočí. Maliarstvo sa prebúda z gotickej strnulosti k živému pohybu. Cieľom renesančného maliara bolo zachytiť obraz tak, aby zodpovedal skutočnosti, aby bol totožný s obrazom, ktoré vidí ľudské oko.

Fra Angelico patrí k jedným z najznámejších maliarov v tomto období. Predmetom jeho maliarskych vízií je svet nebies, svet nadzemskej krásy s postavami Stvoriteľa, Ježiša Krista, Panny Márie, svätcov a anjelov. Novým spôsobom zobrazil anjela, ktorého často znázorňuje ako dieťaťa, hrajúce na hudobnom nástroji. Jeden z takýchto anjelov rámuje ústrednú tabuľu oltára Madony cechu plátenníkov v Museo di San Marco vo Florencii. Práve na predeloch v ozdobných motívoch vyniká nežnosť a krása jeho farebnosti. Veľmi známa

Rôzne podoby anjelov od bl. Fra Angelica

je aj jeho maľba *Zvestovanie*, ktorú namaloval technikou al fresco na stenu jednej cely v Kláštore sv. Marka vo Florencii. Takisto svoju pozornosť si zasluží aj jeho tabuľová maľba so Zvestovaním. Duchovnú atmosféru vytvára jednoduchosť a mysticizmus. Na freske sú striedme farby a jednoduché tvary preniknuté kláštornou prísnosťou. Nad hlavou anjela je plamienok a svätožiara s rôznym geometrickým začlenením. Krídla sú bohato zdobené. Svedkom výjavu je dominikánsky mučeník, ktorý akoby mal pripomínať obyvateľovi cely, že jedným z jeho poslanií je ustavične rozjímať o Kristovom živote.

Renesanční sochári podľa vzoru antiky obrátili svoj záujem na ľudské telo ako na estetickú záležitosť, pričom jeho anatomická, pohybová a proporčná stránka sa stala východiskom ich umeleckej tvorby. Donatello, jeden z najväčších svetových sochárov, veľký znalec antiky, vášnivý realista a majster duševného výrazu, ponúka anjela v novej verzii. Jeho anjeli sú v pohybe pri tanci. Sú to mladí chlapci aj dievčatá, tzv. putovia, ktorí vyjadrujú radosť zo života. Znázorňuje to napríklad reliéf speváckej tribúny z Florentského dómu.

Vrchol renesancie priniesol nový motív do umenia – motív mytológie a alegórie, kde sa tiež stretávame s okrídlenými postavami chlapcov, vyjadrujúcich lásku, ktorí však už neznázorňujú anjelov. Zobrazujú sa často so šípom v ruke a voláme ich amormi. S anjeli z náboženských obrazov majú spoločné iba krídla.

BAROK

Dynamickosť, monumentalita, rafinovanosť a nádhera, plne vyjadrujúce moc Cirkvi a štátu, sa v 16. storočí dostáva do popredia. V tomto umení sa pozornosť umelca koncentruje na poznanie človeka, jeho povahu, problematiku, jeho vnútorný i vonkajší svet. Tieto prvky

nesie aj postava anjela, ktorého znázorňuje malé buclaté dieťa, lietajúce v povetrí, často obnažené. Nesie všetky atribúty malého dojčatka. Neskôr sa stretávame už len s hlavičkami anjelov vsadených do krídel, bez tiel. Jedným zo známych barokových obrazov je Sixtínska Madonna, kde hlavičky anjelov vytvárajú obláčiky.

Medzi najslávnejších barokových sochárov patrí Gian Lorenzo Bernini. Pre-slávil sa mramorovým súsoším *Videnie svätej Terézie*, ktoré vytvoril pre kaplnku Cornarovcov v rímskom Kostole Santa Maria della Vittoria. Pre realistické stvárnenie tváre a tela sv. Terézie z Avily patrí toto súsošie k Berniniho najslávnejším a najobdivovanejším dielam. Sama svätica sa o tomto výjave zmienila vo svojom životopise. Hovorí o anjelovi, ktorý sa jej zjavil v ľudskej podobe s krásnou tvárou ožiarenou svetlom. Anjel držal šíp s ohnivým hrotom, ktorý ju celý prebodol. Zdalo sa jej, že jej život už vyhasína. Celá sa rozochvela nesmiernou Božou láskou. Tento výjav sa Berninimu podarilo majstrovsky stvárniť; pozoruhodné je ťažké rúcho rehoľníčky, vzdušné oblaky, ľahký závoj a jemná pleť anjela s mládeneckou tvárou. Anjelovu tvár oživuje záhadný úsmev, ktorý pôsobí dvojzmyselne: na jednej strane je úsmev anjelsky nevinný a na druhej strane potmehúdsky. Tvorba Berniniho v tomto období je veľkým prínosom a rozvojom pre umenie.

Barokový sloh je posledným slohom, ktorý má v dejinách umenia širšiu platnosť a ktorý sa udržal v dlhšom časovom rozpätí. Aj tematika anjelov a jej vývin sa v tomto období uzatvára. V neskorších obdobiach do popredia nastupuje tematika zo života ľudí, objavujú sa rodinné obrazy, život bežného človeka, a tak sa anjeli pomaly vytracajú. Možno u niektorých umelcov ich ešte objavíme, ale len zriedkakedy.

ZUZANA HASÁKOVÁ

Keďže je ikona zjavením viery, jej autor musí byť inšpirovaný Bohom

Obraz posvätený modlitbou

Vo východnej spiritualite zaujíma posvätný obraz mimoriadne miesto. Mnohé ikony zdobia chrámy, ale aj domácnosti.

V pravoslávnych domácnostiach, ale aj v niektorých gréckokatolíckych, sa vždy nachádza malý svätostánok, *krasnyj ugol*, kde sú zhromaždené *rodinné ikony*. Nimi sa žehnajú deti a pred nimi sa koná modlitba.

„Je nemysliteľné predstaviť si v pravoslávnom chráme liturgický obrad bez ikon,“ hovorí slávny ruský ikonopisec a historik umenia Leonid Uspenskij.

Ikona je predmetom zbožnosti, právnym a vlastným posvätným predmetom.

TELO DUCHA

Otázku, ktorá sprevádza umenie ustavične až dodnes, môžeme vyjadriť týmito slovami: Ako sa môže hmota stať znamením a symbolom nehmotného, telom ducha?

V posvätnnej ikonografii sa otázka prenáša na rovinu oveľa podstatnejšiu: Ako sa to, čo patrí k stvorenej skutočnosti, môže stať symbolom božského?

V čase obrazoboreckých bojov uctievači ikony významovo na ne rozšírili to, čo Otcovia pripisovali Kristovmu človečenstvu. „*Vyjadrenie Archetypu, neodňateľná pečať, presný obraz a definovanie Otca a jeho pôsobenie: toho, ktorý zostupuje do svojho obrazu a prijíma telo kvôli telu,*“ napísal sv. Gregor Naziánsky (329 – 390).

Aj v našich dňoch ctiteľia ikon považujú za povinnosť pripomínať si rovnakú pravdu. „*Ikona, križ nie sú jednoducho obrazy, ku ktorým sa máme pri*

modlitbe obracať. Sú hmotným stredom, v ktorom spočíva energia, božský účinnok, ktorý sa prepája s ľudským umením,“ píše ruský teológ Vladimír Loskij.

KRISTOFORMITA

Nedá sa poprieť, že prenesenie moci Kristovho tela na všetko, čo musí dostať jeho podobu (podobu *kristoformnú*) na konci časov, je dovolené a vhodné. Veľkou otázkou však zostávajú stupne tejto *kristoformity* teraz, v tejto prítomnej chvíli, keď je Cirkev ešte na ceste a jej dovŕšená dokonalosť je ešte značne vzdialená. Stretávame sa však s privilegovanými udalosťami, ako napríklad so sviatosťami, ktoré sú už teraz posvätnými znameniami, prvotínami budúceho Jeruzalema.

Aby teológovia vyjadrili rozdiel medzi sviatosťou a obrazom, tak hovoria o účinnosti sviatostí, vychádzajúcich bezprostredne od Krista, zatiaľ čo sväteniny (*sacramentalia*) sa uskutočňujú len na príhovor Cirkvi (*per orationem Ecclesiae*). Nie je však modlitba Cirkvi v podstate modlitbou samotného Krista? Nemá vari rásť v sile a mohutnosti, aby premenil svet a uviedol ho postupne do svojej konečnej dokonalosti?

Podľa kánonov východných cirkví musí modlitba v skutočnosti sprevádzať celú prácu ikonopisca a z druhej strany modlitba veriacich posväčuje ikony až do okamihu, keď sa stanú *záračné,*

„*živým nástrojom, miestom stretnutia medzi Stvoriteľom a človekom,*“ ako píše ruský filozof a publicista Ivan Vasilievič Kirejevskij.

PRAVOŠŤ PODOBY

V rozprave s ikonoklastmi (obrazoborci) sa mnohí pokúšali nájsť vysvetlenie, ako sa ikona stotožňuje s osobou, ktorú znázorňuje.

Pre sv. Jána Damaského (676 – 749), ale aj pre carihradského patriarchu Nikefora (758 – 829) musia mať ikony pravú podobu, to znamená musia mať rysy tváre predstavovanej osoby.

Čo však v prípade, keď obraz svätca nie je pravou podobou – môže sa zaň považovať? Môže sa uctievať?

Pre posvätnú maľbu išlo o kľúčovú otázku. Odpoveď na ňu dal sv. Teodor Studita (759 – 826). Ním užitý výraz sa nám javí priamo riskantne: ikona Krista a samotný Kristus majú rovnakú *hypostasis*, čiže rovnakú osobu, inak by sa tieto obrazy nemohli uctievať.

No aký zázrak môže spojiť drevenú dosku so živou osobou Krista?

Obyčajná podobnosť vonkajších rysov je vskutku nedostatočná. Len jediná sila môže zjednotiť odlišné – a tou silou je láska, ktorá sa zjavuje v modlitbe. Veď sú to veriaci, ktorí milujú Krista a modlia sa pred jeho obrazom a spájajú drevenú ikonu s osobou Ježiša Krista. Cirkev, ktorá ikony žehná, aby sa stali posvätné, tiež vlastne nerobí nič iné.

ZAMUROVANÉ OKNO

Z povedaného vyplýva, že ikona, pred ktorou sa nikto nemodlí, už nie je svätá. Ruský matematik, teológ a filozof Pavel Alexandrovič Florenskij hovorí, že je ako zamurované okno, cez ktoré už nič nevidíme.

Túto tému môžeme osvetliť príkladom, ktorý nám sprostredkujú slová Ivana V. Kirejevského: „Raz som sa ocitol v kaplnke, išlo o Kaplnku Bohorodičky v Iverskom kláštore, kontemloval som zázračný obraz Božej matky a premýšľal som o prostej viere ľudí, ktorí sa sem chodievali modliť. Niektoré ženy a starenky si pokľakli, križovali sa a vrhali sa na zem. Aj ja som sa modlil s veľkou dôverou, pohľadom upretým na ušľachtilé rysy posvätného obrazu a postupom času sa mi tajomstvo jeho zázračnej sily stávalo pochopiteľné. Nie, nie je len namalovaná doskou; je obrazom po stáročia naplnený vrelymi citmi a modlitbami mnohých neznámych ľudí. Ikona im vďačí za to, že postupne prenikala silou, ktorú vyžaruje navonok. Stala sa žijúcim organizmom, ba aj miestom stretnutia Stvoriteľa s ľuďmi. Preto padni na kolená a pokorne sa modli.“

BOŽIA INŠPIRÁCIA

Z toho, že sa ikona považuje za posvätnú vec a je zjavením viery, plynie, že jej autor musí byť inšpirovaný Bohom. Semen Ljudvigovič Frank, žiak Nikolaja Alexandroviča Berďajeva, to vysvetľuje nasledovne.

Človek nie je len zberateľom faktov, ale je podstatne tvorcom. Skutočnosť, s ktorou sa stretáva, ho neuspokojuje, vníma ju ako niečo, čo je samo o sebe nedostatočné. Táto nedostatočnosť faktov v nás vnútorne prebúdza túžbu tvoriť a meniť svet. Zo skutočnosti, že len Boh je Stvoriteľ, plynie, že pravá tvorivosť, ak sa objaví, stavia do popredia to, že „princípom človečenstva v človeku je jeho bohočlovečenstvo“.

Najlepší príklad nájdeme v umení.

SPOLUPRÁCA ČLOVEKA

Keď sa pozeráme na umelecké dielo, ľudia hovoria, že v ňom autor vyjadruje sám seba. To však nezodpovedá tomu, o čom svedčia samotní umelci. Sú si totiž vedomí toho, že boli podnietení nejakou inšpiráciou. „Istý hlas, presahujúci človeka, podnecuje v umelcovi inšpiráciu, istá sila, nie však jeho vlastné chcenie, ho vo vnútri láska, stvárnjuje ho a vedie k vyjadreniu sa,“ napísal S. L. Frank.

Táto inšpirácia, ktorá sa umelca tak silno zmocňuje, vyžaduje však od neho

Snímka: www.pravoslavie.ru

aj istú činnú spoluprácu. Umelec sa stáva tým, kto musí inšpiráciu vyjadriť, dať jej formu, tvoriť. „V umelcovi sa spája neopakovateľnosť jednotlivého človeka – toho, čo je čisto prirodzené – s nadprirodzeným duchom, ktorý v ňom pôsobí, ľudstvo pozdvihuje a tiež ho kompletizuje,“ vysvetľuje Semen L. Frank.

Ľudská spolupráca na zrode umeleckého diela je niekedy ľahká, inokedy sa umelec dlhý čas namáha a podstupuje drinu, prekonáva mnohé skúšky, len aby vyjadril to, čo mu bolo dané zhora. No spolupráca musí existovať vždy. Ide o *synergiu*, spojenie dvoch energií.

Vždy sa však vynára otázka: Môžeme umeleckú inšpiráciu stotožniť s Božou milosťou? S „*onou prítomnosťou a konaním Boha samotného v človeku, ktoré tvorí podstatu mysticko-náboženskej skúsenosti*“ (S. L. Frank)?

Opäť sa treba pýtať umelcov, mysliteľov, geniálnych ľudí, aby sme vedeli, čo hovoria. Niektorí nemusia v skutočnosti mať náboženskú skúsenosť vo vlastnom zmysle slova. Hovoria o vyššej sile, ktorá ich inšpiruje, nazývajú ju *múzou* alebo *démonom*, ale nevzťahujú ju na Božiu činnosť.

ROZLIŠOVANIE DUCHOV

Semen L. Frank však považuje tieto výrazy za nedostatočné. Tvorivá inšpirácia je pre neho niečím, čo nemôže nepochádzať od Boha, pretože je Stvoriteľom a ako taký „*tvorí tvorca, pre-*

požičiava vlastnému stvoreniu účasť na samotnej tvorivej tvorivosti“.

Ako si to však môžeme overiť? Je zrejmé, že umelec chce svojim dielom vyjadriť niečo, čo je nekonečne krásne, nesmrteľné, teda božské. V hre je však ešte jeden veľmi dôležitý prvok. Prijat' inšpiráciu, stotožniť sa s ňou, to predpokladá rozlišovanie duchov. V našom prípade sa to ukazuje v nasledujúcej podobe. Inšpirácia, ako sme si povšimli, sa prejavuje ako sila, ktorá nás vedie, aby sme ju nasledovali. Preto sa S. L. Frank správne pýta: Je morálne počúvať tento hlas, ktorý často ani nechápeme? Určite nie.

Ako teda zjednotiť dve protikladné veci – nutnosť inšpirácie a slobodu toho, kto ju prijíma?

Odpoveď S. L. Franka je pohotová: Len Boh je schopný „presadiť sa“ v človeku spôsobom, ktorý je tak protikladný – človeka k niečomu pohne, a zároveň ho necháva úplne slobodného. Naopak, podnety, zbavujúce nás slobody, sú výrazom démonickej inšpirácie. Preto pravé umenie je buď bohoľudské, alebo je istým druhom diabolскеj posadnutosti. V tejto súvislosti cituje Semen L. Frank z Dostojevského *Bratov Karamazovcov*, kde si autor všimá, že pri stvorení krásy „*tu diabol zápasí s Bohom a bojskom sú ľudské srdcia*“.

Kardinál TOMÁŠ ŠPIDLÍK
(Spraované z knihy *Integrální poznání*)
(Snímka: wikipédia)
(Odseky a medzitulky: redakcia)

Pred 95 rokmi, 8. novembra 1921, zomrel velikán slovenskej poézie P. O. Hviezdoslav

Dňa 8. novembra uplynie 95 rokov od smrti jedného z najväčších slovenských básnikov – PAVLA ORSZÁGHA HVIEZDOSLAVA. Pripomeňme si tohto velikána laudáciom Milana Rúfusa, ktoré napísal na Hviezdoslava v roku 1969 pri príležitosti 120. výročia narodenia tohto jedinečného básnika.

Meno, ktoré príslušníkovi tohto národa hneď pripomenie školské lavice a čítanku. A naspamäť učené verše. *Ó, mládež naša... Alebo Zuzanka Hraškovie, púpa-va, žubrienka...* Podľa častí, ktoré sa z jeho diela memorovali, možno rozoznať generácie, školy, ba i historické epochy. Spočiatku väčšinou *Tatry naše, Tatry slávne...*, potom väčšinou *K vám, urodzeným, veľkomožným...* Pretože režimy prichádzali a odchádzali. On stál vždy rovnako veľký, nebolo možné si ho nevšimnúť. A jeho meno bolo také povedomé, že sa popri jeho zvuku hneď zjavovala baťkovská tvár a hráškovanomodrá mašľa. Toto meno si pripísal k svojmu neznámemu priezvisku, aby sa aj tomuto priezvisku dostalo niečo z odleskov slávy, zachytených na onom mene.

HEROICKÝ BOJ

Čo o tom všetkom povedať? Pár slov, ako sa patrí? Alebo odtrhnúť rúško a pozrieť sa, čo je za ním? Predovšetkým sa vyhneme jubilejnej súvahe, súčtu biograficky a bibliograficky doložitelných a dávno doložených faktov. Bežnému súčtu od *Básnických prvosiенок* po *Kravané sonety*. Súčtu mestečiek a miest od Vyšného Kubína po Námestovo a Dolný Kubín. Sentimentálnym príhodám

o učiteľovi Medzihradskom atď. Nechajme to bokom. To už sa povedalo toľkokrát, koľkokrát sa to ešte povie. Hovoríme o niečom inom.

O Jánovi Krstiteľovi slovenskej reči básnickej. O jeho prudkom, o oravské balvany zadfhajúcom Jordáne. Ako v ňom stál, nie po kolená, až po hrdlo, z ktorého mu vyvieral, ťažko a zároveň prudko, oprekot nespútane, hnaný invenciou, robustným básnickým talentom génia: vyvieral, mohutný, a predsa na mnohých miestach nesplavný ako jeho Váh a ešte viacej jeho Oravienka.

Ten zápas s jazykom, boj veľkého hrnčiara o obyčajnú hlinu, jej vytváranie takmer z ničoho, bol heroický. Prečo ho vlastne podstúpil? Čo rozhoduje o živote človeka? Nemusel ho totiž podstúpiť, mal k dispozícii vtedy už kultivovanú, zvučnú maďarčinu. Prečo neurobil to, čo pred ním Petófi? Prečo sa vrátil a po celý život viezol svoj poetický náklad na druhý breh Léthé po takom tenkom ľadíku jazyka a kultúry poviazaného národa, až sa nad tým zastavuje dych? Nevieme prečo. Môžeme iba poďakovať, ako hovoril on „na kolenách Bohu, že požehnal nám básnika“.

EXULANT OKOLIA

Znova si tú cestu s ním v duchu opakujete, cítite v texte váhu jeho myšlienky

a už dopredu sa trápíte, aké asi slová podarí sa mu pre ňu vylámať z národa tvrdého a mĺkveho ešte ako kameňolom. Viete, koľko asi treba úsilia na to, aby sa klenba národného jazyka posunula nad jeho bytím čo len o milimeter dopredu, nad a za jeho doterajšiu intelektuálnu skúsenosť, a je pre vás takmer neuveriteľné, ako mohol tento tak okrúhle vyzerajúci páňko, čudácky námestovský a kubínsky advokát, ako mohol tú klenbu vztýčiť nad obzor svojho národa a posunúť ju o taký kus dopredu. Robil to azda na tých večných prechádzkach poza Námestovo a poza Kubín? Na prechádzkach, pri ktorých vyzeral taký uzavretý a taký nevládny, že si naň ukazovali prstom ako na čudáka a neraz sa musel ohnať palicou proti dotieravým šarvanom?

Veľký exulant svojho okolia. Samotár, žijúci poza svoj vonkajší svet, poza, ako na tých prechádzkach. V rozhovore s nikým iným ako s géniom národa, ktorý sa práve učil hovoriť. Básnik bez spoločnosti, ktorá by prijímala jeho dielo, komunikovala s ním. Hlas volajúceho na púšti, ako sa trpko autoštylizoval. Zapadlý vlastenec? Oveľa viac. Univerzálny duch, odsunutý až na severný okraj svojho etnika, zdanlivo nikomu nepotrebný, nikým nevzývaný a nevzývaný k činu. Vyzýval nepretržite iba on.

SILNÝ DUCH

Jeho obcovanie s národným kolektívom dialo sa skutočne iba v pomysľnej oblasti ducha, hlboko vo fyzickej samote a ľudskom odlúčení. Čo vedel o jeho bytí, nabral nejako cestou, za mladí. Potom už len na základe týchto prvotných

»»»

poznání projektoval do predstáv, skladal drobné a presné domino pomyselného sveta básne. Pomyselného sveta, ktorý však bol taký pravdivý, že sa po rokoch práve z neho učili celé generácie o skutočnom svete a živote, ktorý žil jeho pridusený národ, jeho ospalá, i napriek zemianskym erbom sedliacka či polosedliacka spoločnosť.

Ono sa povie erb, ono sa povie mesto. Ale aké to boli mestá, v ktorých žil? Veď ešte dnes stoja v nich drevenice, vedľa hradskej gagotajú husi a na jej asfalte sa parí z čerstvých kravincov, ako z erbových pečatí, potvrdzujúcich toto „panstvo“. Aké to mohlo byť vtedy, keď on chodil po tých mestečkách?

A aký to musel byť silný, univerzálny duch, keď i cez šindľovú hradbu periférie, cez hradbu osamoteného a predsudkov, obklopujúcich každého samotára, vyčleneného z krdľa, keď cez to a ponad to všetko vedel ostať v priamom a nepretržitom spojení nielen s vlastným národom, jeho mýtom, ale s celým svetom, ba skrže prírodu s celým kozmom.

Jeho rozhovory s Bohom nebývali ustrašenou prosbou svedelnej duše. Pri všetkej úcte k nemu vedel mu adresovať aj trpké a tvrdé slová a ešte tvrdšie sa obracal voči jeho zástupcom na zemi. Stihol objasniť všetko – od kozmu, hviezd až po Zuzanku Hraškovicu a prvý podbeľ *tmavom na úhore*. Poznal mágiu epického deja i nehybnú veľkosť lyriky. Bystrý, rýchlo tečúci, zhovorčivý riečku i tichú hlbokú zátoňu.

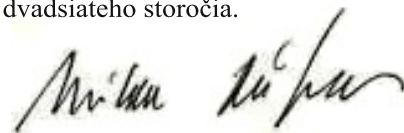
UDIERANIE NA VYPRAHNUTÚ ZEM

Zrejme chcel, ako to povedal o ňom iný básnik, sláviť hviezdy, keď si dal také meno. Na hviezdy však nebolo v jeho dobe príliš času, pretože sa ťažko ide ku hviezdám po takej hrboľatej a nevychodenej ceste, akou musel ísť on na úsvite básnickej reči slovenskej. Jeho drsné úsilie pripomína podobné úsilie i drsnosť Janka Kráľa či Jána Hollého. Aj tam ako tu praskal detský odev jazyka v ramenách mocnej myšlienky. Príliš veľa toho bolo pod nohami, prí-

liš málo na let ku hviezdám. A tak pri všetkej jeho básnickej kozmológii je to Hviezdoslav pozemský, človek tohto sveta, pokorný jedák jeho vzdajšieho chleba.

Na často nespľavnej rieke vtedajšej básnickej reči jeho ťažký náklad kde-tu zadfha a viazne. Stojí tam a dnes je treba prejsť k nemu na kuse proti prúdu času a tak tam ho prijať.

Avšak nezabúdajme: Ak v knihe starých dejov musel prorok udrieť palicou na more, aby sa urobila cezeň cesta – on musel prúdom svojho génia dlho udierať na takmer vyprahnutú zem, aby z nej vytryskla rieka, prvá skutočná rieka básnického jazyka, riečka, po ktorej k nám na svojej kraskovsky vzdušnej plachetnici konečne prišla: Poézia dvadsiateho storočia.

(Odseky a medzitulky: redakcia)

(Snímka: archív)

Veriaci básnik

Hviezdoslav vo svojich básňach vnímal podstatu ľudského ducha v duchu kresťanskej tradície, podľa ktorej sa človek vyvíja v zhode s Božími zákonmi.

Advent

Príď, doba spásy! Čakáme ťa zdávna,
jak otcovia ťa verne čakali,
ba praotcovia ešte žiadali
ťa, dúfajúci, že sa zjavíš slávna:

i rozptýliš noc, v svetle neúnavná,
noc rabskej skrýše, hrobnej povaly,
odvalíš kameň ťarchy nemalý,
i z prs im skydne mura preohavná;

no nedočkali sa ťa — navzdor tomu,
že kajali sa horko, postíli,
potíli krvou, rvali šat si, vlasy:
zmučení sklesli... Ó, z ich strastí domu
vychádzajúcim na ich mohyly
lkať, aspoň tým už blesni, doba spásy!

* * *

Príď, doba spásy! čakáme ťa zbožne
— ich biedni vnuci — s citom
zjatreným,
čakáme s hladným duše dychtením,
čakáme v túžbach, jak len čakať možné!

Vrah-diabol zajal postać: než ju zožne,
ty prví zhubu božským zmarením,
z rúk vyraz mu srp, skudli v sen a dym
úmysly vzteku, snahy cudzoložné;

jak hada potri bohatiera päťou,
jak chrobač rozšliap paríp kopytom,
jak saní zráňaj vypínavé hlavy:
nech pred tvojou sa skruší mocou
svätou,
zvie: čo naň stupil tvojím úsvitom,
on sloboditeľ ujarmených pravý!...

* * *

Príď, doba spásy! čakáme ťa súrne,
voláme, rumeň prudký na líci
a v rukách fagle, ako strážnici,
v tmú čiernu nimi zasvecujúc z túrne;

príď, ticho-tíško rozhrň nebo chmúrne,
káž blahozvestou zaplať dennici —
ba strhaj razom v divej víchrici
rmut všetok... obzor prečisť búro-búrne!

Brud zmy tvoj prúd, lož vypuď tvoja
metla...

Dost' trpela si zlobe, potupe,
dost' zhovievala rohatému bludu;
zleť žiarou, zapáľ' vozduch plný svetla
v znak: v pohanenej slávy chalupe
že prišla na svet pravda môjho ľudu!

* * *

Príď... Aj ver' príde ona, požeňnaná
spasenia doba! Prudko priletí,
prv, než sa nazdá rákoš v podsvetí,
než vzkypí mu z úst nová kliatba, hana.

Ó, netrať mysle, neruť do zúfania
sa, kídle verných! Vid', rán zánety
tí vlastných planú, planú v ústrety
— s'ťa zore — zorám veľikého rána!

Závora pukne brány u východu,
z nej vlnot šľahne jasný, bohatý
a oblečie svet do novoty žitia...
Až prikryje Boh tedy, pozve k hodu:
bedlite, proste, pejúc roráty:
nech rosi z nebies milosť úrečitá!

Na sviatok Všetkých svätých bola premiéra Eliotovej divadelnej hry *Vražda v katedrále*

Vražda v katedrále

Dátum sviatku Všetkých svätých sa významne zapísal aj do dejín divadla. Dňa 1. novembra 1935, práve na sviatok Všetkých svätých, bola premiéra hry Thomasa Stearna Eliota *Vražda v katedrále*.

Thomas Stearne Eliot sa narodil 26. septembra 1888 v St. Louise v štáte Missouri. Vyrastal v unitarianistickej rodine, kde sa živá viera pokladala za zrejmy základ každého duševného a duchovného rozvoja. Keď v roku 1928, už ako uznávaný básnik a zároveň britský občan (v roku 1927 sa vzdal amerického občianstva), napísal, že v literatúre je „klasicistom, v politike rojalistom a v náboženstve katolíkom“ (v roku 1927 však konvertoval na anglikanizmus, resp. ako sám hovorieval, na anglokatolicizmus – pozn. red.), nepriamo tým charakterizoval aj puritánske prostredie, ktoré ho v mladosti stvárňovalo.

VIAC AKO NOBELOVA CENA

Za hlbšiu formáciu T. S. Eliot ďakuje univerzitám. Na Harvardovej univerzite študoval stredovek, s mimoriadnou pozornosťou najmä Danteho, neskôr sanskrit a orientálnu filozofiu, na Sorbonne chodil na prednášky H. Bergsona, štúdiá zavŕšil v Heidelbergu a v Oxforde. Jeho obľúbení autori boli grécki tragici, Dante, Pascal, Baudelaire, Laforgue a od roku 1912 Claudel.

Eliotov súkromný život je sivastou reťazou sklamaní a nepredvídateľných úspechov. Nevedel sa uchytiť ako učiteľ, zakotvil v banke ako účtovník (dantista v banke!), až napokon zakotvil ako redaktor vo vydavateľstve Faber and Gwyer (neskôr Faber and Faber), kde zostal až do konca svojej kariéry a stal sa riaditeľom firmy.

T. S. Eliot umrel 4. januára 1965. Pochovali ho v chráme niekdajšieho westminsterského opátstva, čo je oveľa väčšia česť, než že roku 1948 dostal Nobelovu cenu za literatúru.

EXCELENTNÝ BÁSNIK

O Valérym povedal abbé Bremond, že je básnikom *malgré lui* (napriek sebe), aj keď nechce. O Eliotovi sa dá povedať, že je básnikom napriek svetu, v ktorom žije. Odvážil sa spýtať, prečo je všet-

ko moderné vlastne choré. Filozof musí hovoriť abstraktne a posúvať pojmy ako na šachovnici, básnik, aj keď nechce, musí hovoriť konkrétne a signalizovať konkrétnosti aj v tých svojich najhermetickejších znakoch.

Mladý T. S. Eliot je básnik par excellence, konkrétny ešte aj tým, že podáva svedectvo o tom, čo jeho súčasnosti chýba, ba priam to chýba podstate toho, čo robí človeka človekom: „Svet skúša vytvoriť civilizáciu zbavenú kresťanskej morálky. Pokus stroskoce, ale čakajme trpezlivo a vykupujme čas, aby aj v temnoveku bola pred nami živá viera a aby sme mohli civilizáciu zas oživiť a vybudovať. Zachraňujme Slovo od samovraždy.“ To je podľa Eliota úloha kresťana v takzvanom modernom svete. Nezníe triumfálne, ale kresťanstvo nie je triumfálnym kalendárom dní a mesiacov plných víťazstiev; je skôr kalendárom porážok a pádov, ktoré znesväcujú Kristovo poslanstvo. No za tou bolestnou tmou sa črtá Kristov kríž na nebi a na mori.

PUSTATINA A SKALA

Eliotova poézia je potvrdením toho, po čom túžil: nepriamo naznačená téza, že Boha vo svete nevidno, ale, žiaľ, aj pociť, že všetko ľudské je *a priori* beznádejné a *post priori* márne. Klasickým prejavom tohto kvázi-existencialistického pocitu je Eliotova elegia *Lúbostná pieseň J. Alfreda Prufrocka* (1915).

V októbri 1922 publikoval T. S. Eliot v britskom literárnom časopise *The Criterion* báseň *Pustatina*, ktorá patrí medzi najpozoruhodnejšie básne 20. storočia. Je to dantovsky modulovaná antisymfónia klinicky čistého tónu, napísaná vo voľnom verši, ktorý svojimi nepravi-

delnými kadenciami pripomína veršovú techniku Ezru Pounda. Milovníkov hermetickej poézie uchvátila na prvý pohľad. Priniesla im „zakliaty“ slovesný materiál, ktorý priam volá po lúštení a odborných komentároch.

Pustatina nie je ani zďaleka kresťanskou básňou, tým menej kresťanskou kompozíciou, no stavia nám pred oči zlomky a trosky sekulárneho sveta, ktorý sa odvrátil od Krista a zmieta sa vo svojej tragickej grotesknosti. Básnik prechádza zakliatou krajinou, ale jeho cesty po pustatine moderného sveta sú predovšetkým odklňaním, demaskovaním. Vie, že kto hľadá istotu, musí najprv ostro, veľmi ostro pozrieť do tváre neistotám. Kráľovstvo pravdy a poézie má prestol v hľadajúcom ume, nie na javisku, kde prichod slova ohlasujú triumfálne fanfáry takzvaných istôt.

Roku 1934 napísal Eliot libreto k scénáriu, ktoré zostavil jeho priateľ Elliott Martin Browne. Je to naoko nenáročná séria dramatických výjavov hry *Skala*. Čistý zisk z hry išiel na stavbu 54 kostolov na predmestiach anglikánskej londýnskej diecézy. *Skala* aj pri svojich veľkých kvalitách nie je drámou, skôr ide o javiskovú báseň.

VZOR JEDNODUCHOSTI

Vrchol Eliotovej tvorby je veršovaná divadelná hra *Vražda v katedrále*. Spolok priateľov canterburskej katedrály na

čele s anglikánskym biskupom z Chichesteru Georgom Bellom sa obrátil na Eliota s prosbou, či by nenapísal hru o sv. Tomášovi Becketovi v rámci cirkevných slávností Canterburský festival. Eliot súhlasil, ak bude hru režirovať E. Martin Browne.

Hra sa rodila po kúskoch a už pri prvom predstavení prešla veľkými zmenami. Autor musel pamätať na javiskovú účinnosť a súčasne aj na obmedzené možnosti hereckého súboru, ktorý sa skladal skoro výlučne z ochotníkov. Prvé predstavenie bolo 1. novembra, na Všetkých svätých. V dejinách divadla je to veľký dátum.

Štruktúra hry je vzor jednoduchosti: dve dejstvá spojené krátkou medzihrou. Dej sa pridrižiava historických faktov a len na konci si autor dovoľuje aktualizáciu, ktorá sa podobá Shawovmu ironickému záveru *Svätej Jany*, ale je až príšerne protishawovská. Hrdinom hry, rozumie sa, arcibiskup Tomáš Becket a jadrom konfliktu jeho zápas o pravú svätosť. Arcibiskup Tomáš umiera sám, ako sa svedčí na pravého mučeníka.

Ostatné postavy predstavujú rôzne stupne dialektického kontrastu a súhlasu. Ľud, zosobnený canterburskými ženami, vie i nevie, čo má Tomáš podstúpiť, a svojou pseudopasívnosťou sa stáva neochotným spoluvinníkom vraždy, a napriek tomu živým Božím hlasom, ktorý Tomáša kanonizuje. Pokušitelia sú synmi sekularizovaného sveta a zástancami jeho ideálov. Keď príde na lámanie chleba, zmenia sa na rytierov, ktorí vedia, čo robiť, aby sa ich politické istoty vteli do dejín. Z troch kňazov len jeden je na Tomášovej strane, dvaja akoby nevedeli, o čo Tomášovi ide.

AIŠCHYLOVSKÝ CHÓR

Vraždou v katedrále pokračuje Eliot v aischylovskej dráme a v stredovekých „mystériách“. Z Aischyla preberá chór vo funkcii inšpirovaného komentátora, zo stredovekého divadla tézu, že dramatická fabula má byť symbolickým obrazom, ktorý uvádza obecnosť do samého stredu tajomstiev viery a vykúpenia.

Eliotov chór je aischylovský, ak za typicky aischylovskú pokladáme pasívno-aktívnu účasť chóru na tragickom deji, ktorý sa odohráva pri oltári a vyúsťuje do katarzie. O nejakej mechanickej imitácii tu nemôže byť ani reči. „Chór používame, ale grécku drámu nekopírujeme. O nej totiž všeličo nevieme a nikdy nebudeme vedieť. Postavy hovoria neraz prídlho; chór má priveľa rečí a zrdzuje dej; zväčša sa nič

Vražda Tomáša Becketa, manuskript z 12. stor.

nedeje a my klimax chápeme ináč ako Gréci. Jedine chór si zachováva tú istú funkciu: je prostredníkom medzi dejom a obecnosťou, a keďže dej intenzifikuje vešteckým poukazom na jeho následky, obecnosť ho vidí dvojmo, lebo vidí aj jeho účinok na iných,“ napísal Eliot.

V hre je pozoruhodné, že traja mnísi, ináč silne charakterizované, svojské typy, stávajú sa občas pokračovaním chóru, ba raz dokonca splynú s pokušiteľmi. Táto záhadná polyvalentnosť nielenže nezatemňuje základnú myšlienku (všeobecnosť viny a potrebu spasenia), ale ju znázorňuje vypuklým, až kriklavým spôsobom. Všetky Eliotove postavy predstavujú Boží ľud, aj vrahovia. Všetok sekulárny čas má vyústiť do sakrálneho a každá minúta pozemského času je zábleskom milosti.

VÍŤAZSTVO MUČENÍKA

Tomáš Becket vie, že prichádza domov umrieť. Vie, že chce dať život za Krista a za slobodu Cirkvi. No to samo nestačí. Musí ešte vedieť, či jeho rozhodnutie nepramení z osobných pohnútok, a či teda neprináša na Boží oltár nečistú obeť. Akou katarziou prechádza, to až srší z jeho odpovedí na zvodné slová

pokušiteľov. Rozumieme mu však plne až po vianočnej kázni, ktorej ústrednou myšlienkou je, že mučeníctvo je včlenené do Božieho plánu ako prejav lásky, ktorá svet upomína a vedie k sebe, a preto mučeník nechce vlastne nič, ani mučenícku slávu.

Táto myšlienka rezonuje v chóre veľmi silno, ale ostáva celkom cudzia rytierom, ktorých ideový vývoj prebieha práve opačným smerom: k stále radikálnejšiemu príklonu k amorálnemu pragmatizmu. Ich apológia po vražde je síce nabitá komickými prvkami, ale nie je smiešna (o tejto pasáži napísal trapistický mních Thomas Merton, že pri lektúre „obhajoba štyroch rytierov vyvolala v kláštore medzi spolubratmi veľký smiech“ – pozn. red.). Vidíme im do karát. Chceli stavať civilizáciu zbavenú Boha. Ich pokus stroskotal. Toľko obetovali, ba vlastne všetko, ale trvalé je len víťazstvo svätca mučeníka.

Lebo, ako to raz povedal T. S. Eliot unitariánskym duchovným, zo všetkých reálnych vecí najreálnejšie a najkonkrétnejšie sú veci duchovné.

KAROL STRMEŇ

(Spracované z doslovu K. S.; odseky a medzitoluky: redakcia)

(Ilustračná snímka: archív)

Nad vrcholným dielom Antoina de Saint-Exupéry

Citadela, knihá o láske

Keď sa povie *Citadela*, mnohým sa vynorí meno Archibald Cronin. Keď sa povie *Malý princ*, automaticky príde každému na um Antoine de Saint-Exupéry. Spojenie *Citadely* s Exupérym znamená nadčasovú literatúru tej najvyššej kvality.

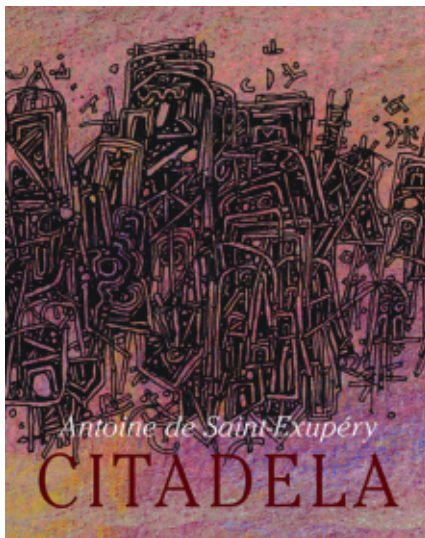
Začať zamyslenie nad Exupéryho *Citadelou* životopisným predstavením autora sa mi nezdá vhodné. Curriculum vitae francúzskeho letca a spisovateľa, pochádzajúceho zo starobylého aristokratického katolíckeho rodu, je jednak v základných rysoch vcelku známe, no v súvislosti s *Citadelou* vari aj zbytočné. V tejto súvislosti totiž nie je podstatné, kedy, s kým a kde bol a čo tam robil, pretože tieto údaje nedostatočne odkrývajú Exupéryho myšlienkový svet, skôr ho len hmlisto naznačujú. Veľkosť ducha tohto citlivého a šarmantného intelektuála s detským úsmevom plne nachádzame v jeho knižkách a listoch, no najmä v jeho vrcholnom opuse – v *Citadele*.

MOJA BÁSEŇ

Exupéry začal pracovať na svojom vrcholnom diele v roku 1936. Pôvodne sa malo volať *Caïd* (berberský vládca) alebo *Berber*, on sám ho nazýval „*moja báseň*“ či „*tá moja knižka*“. Neraz však, akoby v prorockom poznaní svojho tragického konca, hovorieval, že „*nikdy ju nedokončím*“, a tak svoj opus nazýval aj „*moje posmrtné dielo*“.

Kufor s rukopisom „*Citadely*“ nosil všade so sebou a celých osem rokov sa nad svojou „*básňou*“ zamýšľal na každej leteckej základni, v hotelovej izbe, u sestry v Agay, v exile v USA, v púštnej severnej Afrike či na Sardínii, až napokon ho posledný raz otvoril v lete 1944 na Korzike.

Exupéry písal *Citadelu* väčšinou po nociach. V ich tichu a v plnom sústreďení sa úplne zabúdal na okolitý svet, no najmä na svoje, po mnohých leteckých haváriách „zreparované“, ubolené telo. Meditoval, robil si poznámky, vnášal sa do podstaty človeka. Keď sa objavila technická novinka v podobe dik-

tafónu, pásky zaznamenávali jeho hlas plný reflexií; ráno sekretárka prepisovala nahraté pásky. Cez deň v Exupéryho zápisníkoch, ktoré mal vždy vo vreckách, pribúdali poznámky či náčrty, aby ich v noci zapracoval do vyvíjajúceho sa príbehu.

Báseň v próze

Miesto románu, hoci v podstate imaginárne, si Exupéry nevybral náhodou. „*Žil som na Sahare tri roky*“, zdôveril sa v *Liste rukojemníkovi*, takže znalosť reálií života pevnosti v púšti neboli autorovi neznáme. Napokon, keď dal niektorým svojim priateľom prečítať niekoľko strán rukopisu, isté prekvapenie z výberu prostredia „*prebila*“ forma – narátor je citlivý filozof, priam meditatívny lyrik, pozerajúci sa na svet cez prizmu hlbokého človečenstva, čo sa, prirodzene, odráža aj vo formálnej stránke diela. Chyby by sa však dopustil ten, kto by chcel! *Citadelu!* jednoznačne zaškatuľkovať podľa klasických pravidiel. Určite by sa však nemýlil ten, kto by ju označil za báseň či meditáciu v próze,

pretože tak, ako báseň vyvoláva v čitateľovi chuť zamýšľať sa, meditovať, tak aj Exupérym nazývaná „*tá moja knižka*“ pohýna človeka väčšmi premýšľať o živote.

Ani po obsahovej stránke sa *Citadela* nedá zaškatuľkovať. Zjednodušene by sa dalo povedať, že dielo rozvíja autorove myšlienky načrtnuté v *Malom princovi*. Kniha ako taká však nemá klasický dej. Jej sužet môže byť príbeh o starom vládcovi, ktorý učí svojho syna rozumieť ľuďom. Nemýli sa však ani ten, kto v *Citadele* vidí život mestskej pevnosti v púšti. V každom prípade ide o parabolou ľudského života, ktorú v slede zamyslení nad rôznymi témami prerozprával citlivý a vnímavý spisovateľ, ktorý v úlohe múdreho panovníka vedie svoj ľud a usiluje sa ho naplniť spoločnosťou na osude druhých, múdrosťou a človečenstvom, niekedy aj proti jeho vôli. Exupéry totiž načrtáva intenzívnu potrebu sociálneho poriadku: „*Citadela, postavím ňu v srdci človeka*.“

KREŠŤANSKÝ HUMANISTA

Vždy sa nájdú kivičie hlasy, ktoré, tváriac sa ako kritika, vyčítajú Exupérymu, že sa nikdy neusiloval vytvoriť nejaký štandardizovaný literárny útvar, vari len s výnimkou *Malého princa*. Zabúdajú však, že podstata umenia a umeleckého zážitku nevazia v dodržiavaní v zdefinovanom škatuľkovaní.

Tak isto je veľmi povrchné označiť Exupéryho za „*typického predstaviteľa línie humanizmu v literatúre 20. storočia*“ (Jiřina Kultová), ako to mnohí kritici robia. Aj keď sa pekne znejúce slovo so vznešeným obsahom v súvislosti s Exupérym priam pýta, no práve ono slovo *humanizmus* patrí medzi tie, čo si každá doba, každý *izmus*, v konečnom dôsledku aj jedinec, ohýba na svoj ob-

»»»

raz a podobu.

Jürgen Gerdes, ktorý sa vydáva za čiereho humanistu, v eseji *Humanizmus a kresťanstvo* napísal: „Humanisti ponímajú svet spôsobom, ktorý v základných bodoch odporuje kresťanskému svetonázoru.“ No práve ono „ponímanie sveta v základných bodoch“ usvedčuje citované kategorizovanie Antoina de Saint-Exupéry z povrchnosti. Jeho videnie sveta sa totiž formovalo v silno katolíckom prostredí. Už odmala čítaval *Sväté písmo*, ktoré ho nadchlo, najmä básnika v ňom, do takej miery, že ako 18-ročný sa o Biblii zveril svojej matke: „Aká sila štýlu, aká poézia!“

Z knihy knih si však Exupéry nezobral len jej literárnu zložku, ktorá ho tak očarila, ale najmä jej obsah. Jeho humanizmus pretavený do literatúry uznáva všetky veľké hodnoty, ktoré ľudia vytvárajú (veda, technika, umenie) a zapája ich do služieb všetkých, do služieb večného cieľa človeka. To už však hovoríme o *kresťanskom humanizme*, ktorý sa vzťahuje na celého človeka, na jeho telo i dušu, čas i večnosť, na jeho vzťahy s ľuďmi a s Bohom.

A presne takýmto „ponímaním sveta v základných bodoch“ je preniknutá celá *Citadela*, a preto sa nenačím rozpačovať označiť Exupéryho za kresťanského humanistu. Alebo ešte inak – bez kresťanského videnia sveta by Exupéryho dielo vyzeralo asi úplne inak. Je otáznne, do akej miery by bolo tak hlboké a *ľudomilské*. Napokon, posledná veta *Citadely* to jasne hovorí: „Pane, si podstatný uzol rozličných skutkov.“

VERTIKÁLA ŽIVOTA

Aj keď sa Exupéry vyjadril o *Citadele*, že ju „nikdy nedokončí“ a bude to jeho „posmrtné dielo“, nebol to hlas proroka, skôr len reálne zhodnotenie toho, o čom kniha mala byť. Písal totiž knihu o láske. O láske Boha k ľuďom, o láske k Bohu, o láske medzi ľuďmi.

Lásku k Bohu nestavia na strachu pred ním, ale na jeho hľadani: „Boha som sa nedotkol, lebo boh, ktorý dovoľí, aby sa ho dotkli, už nie je bohom. Ani vtedy nie, ak vyslyší modlitbu.“ Ba čo viac, Exupéry „vytušil, že hĺbka modlitby je predovšetkým v tom, čo v nej zostane nevyslyšané, a že do tejto výmeny sa nevotrie ohavnosť kšeftu“. U Exupéryho „ponoriť sa do modlitby znamená ponoriť sa do ticha“.

Aj lásku medzi ľuďmi stavia na vertikále života. Bratstvo medzi ľuďmi sa buduje „spoločným budovaním veže“, nenávisť „nasypaním zrna“. Ak sa má život prežiť zmysluplne a v láske, potom si treba uvedomiť, že „láska sa za-

Antoine de Saint-Exupéry v Cap Juby na severozápadnom pobreží Afriky

čína len tam, kde už niet daru, na ktorý by sme čakali“, pretože „civilizácia stojí na tom, čo od ľudí vyžaduje, a nie na tom, čo im dáva“. A tak je „človek predovšetkým ten, kto tvorí“.

Ukončenie v tichu

Antoine de Saint-Exupéry si uvedomoval, že jeho dielo sa rozrastá, no túžba ukázať ľuďom, ako by mali žiť, ale aj ako ich miluje, bola tak silná, že aj to mohla byť príčina, prečo oddialoval definitívne spracovanie diela. Objemný rukopis, ktorý po autorovi zostal, vyšiel pod názvom *!Citadela!* po prvý raz v roku 1948. O desať rokov nato, po textologických úpravách celého rukopisu, vyšlo toto dielo v podobe, v akej vychádza dodnes. Vyšlo v takmer všetkých jazykoch sveta, dokonca si ho do svojej materčiny, údajne ako jediného

autora, preložili aj Tuaregovia, nomádi saharských pieskov.

Nevedno, ako by vyzerala *Citadela* po definitívnych úpravách svojho autora. A možno je to tak aj dobre. Takto totiž knižku o láske môže doplniť a dokončiť každý sám, pretože podľa Exupéryho „láska je predovšetkým ponorom do modlitby a modlitba ponorom do ticha“. A *Citadela* by sa mala čítať v tichu.

Keby som toto dielo nečítal, zostal by som oveľa chudobnejší. Aj preto si myslím, že ak rozmýšľate nad darčekom pod vianočný stromček alebo k životnému jubileu, určite neurobíte chybu, keď darujete *Citadelu*. Lebo ako hovorí jej autor, láska spočíva v dare.

PAVOL PRIKRYL

(Ilustrácia: Sophie Binder: *A. de S.-E.*)

(Snímka: net)

Vydavateľstvo SLOBOR NITRA

Magnificat Slovakia   Ústav dejín kresťanstva

si Vás dovoľnajú pozvať na slávnostnú prezentáciu knihy

BITKA PRI VIEDNI 1683

dňa 10. novembra 2016 (štvrtok) o 16.00 hodine

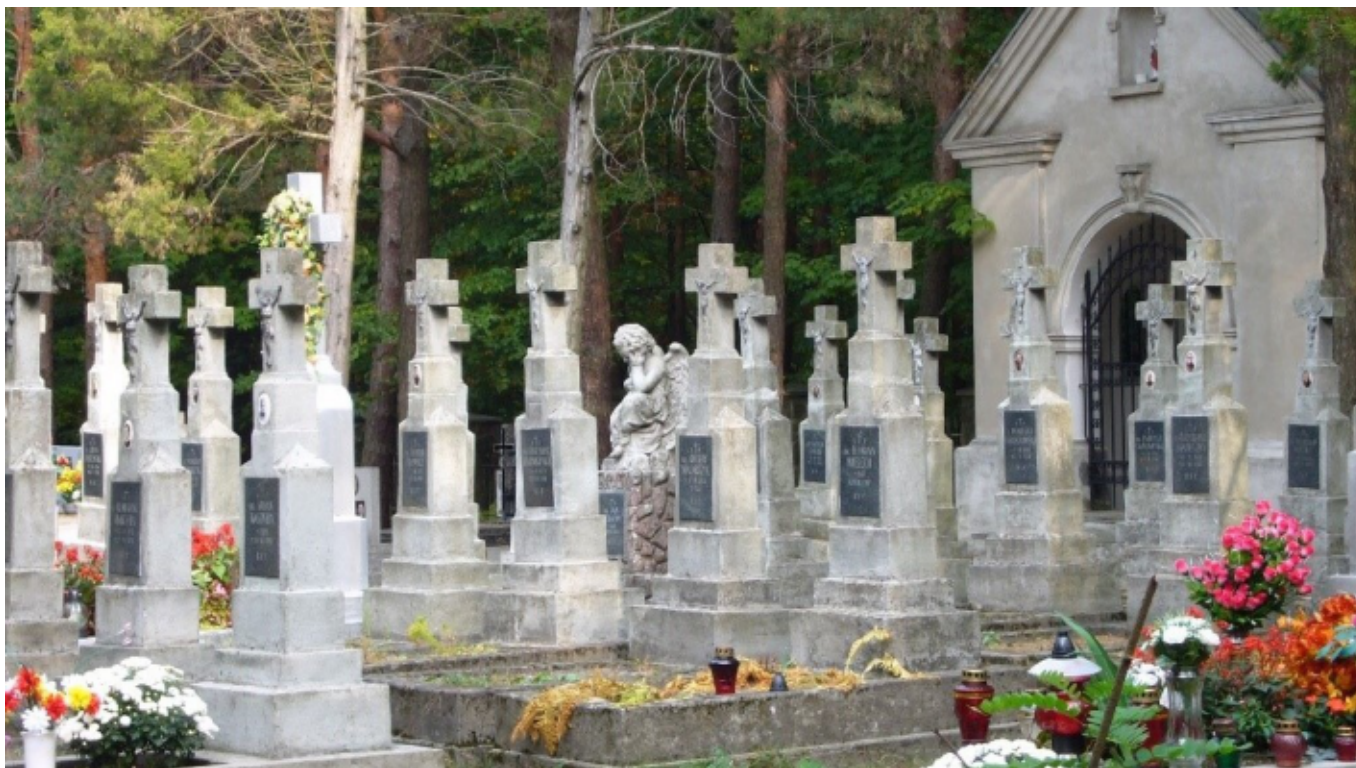
v refektári u Milosrdných bratov v Bratislave, Nám. SNP 10

Prezentácia sa uskutoční za účasti autora

EMILA VONTORČIKA

R. S. V. P.   magnificatslovakia@gmail.com   info@ndk.sk

Pôvod slova *cintorín*

Naše slovo *cintorín* pochádza z gréckeho slova *koiméterion* s významom *spáľňa*. Súvisí s gréckym slovesom *keimai*, čo znamená *ležať*.

B. Hedericus vo svojom grécko-latinskom slovníku vykladá slovo *cintorín* takto: „*cintorín* (lat. *coemeterium*) je miesto, na ktorom sa spí, alebo miesto, kde ležia alebo sa pochovávajú mŕtve telá ľudí”.

Tu je dôležité slovo *miesto* (*locus*). V gréčtine sa názvy miesta obyčajne končia na *-ion* (z toho lat. *-ium*; porov. gr. *gymnas(e)ion* a lat. *gymnasium*; ďalej gr. *pandocheion*, lat. *diversorium* – útulok, hostinec). Je to teda pomenovanie miesta (*nomen loci*), a nie pomenovanie činnosti (*nomen actionis*), ako to uvádzajú Holub a Kopečný vo svojom *Etymologickom slovníku jazyka českého* (1952), kde sa píše: „*Cintorín* (lat. *coemeterium*), a to z ř. *koiméterion*, vl., *uložení ke spánku*.”

Toto nepresné vymedzenie doslova cituje aj E. Tvrdoň vo svojom článku *Eufemistické pomenovania cintorína* (*Kultúra slova*, 7/1973) ako „*uložení na spánok*”, teda ako pomenovanie činnosti.

Ako sme videli z prípony *-ion* a ako to ešte uvidíme ďalej, nie je to správ-

ne. Motivácia názvu je tu jasná: mŕtve telá tam obrazne povedané, ležia a spia ako ľudia v spálni. Veď aj B. Hedericus udáva jeho prvotný význam ako spáľňa („*miesto, na ktorom sa spí*”).

Románske jazyky

Vo vulgárnej latinčine malo toto slovo tvar *cimítérium* alebo podľa neskoršej výslovnosti gréčtiny (tzv. Reuchlinova výslovnosť) *cimítírion* (gr. *kimitirion*). Odtiaľ pochádzajú názvy v románskych jazykoch, a to v španielčine *cementerio*, vo francúzštine *cimetiere* a v taliančine *cimitero*.

V. Palazzi vo svojom výkladovom slovníku talianskeho jazyka udáva pôvod a význam tohto slova takto: „*cintorín* (z gr. *koiméterion*) – *spáľňa, ale aj miesto, kde sa pochovávajú mŕtvi*.” *Dormitorium* v latinčine je spáľňa všeobecne. V taliančine *dormitorio* je tiež spáľňa, ale spoločná (hromadná). Podľa Palazziho je to „*veľká izba, v ktorej je uložených viac postelí, v internátoch a pod*.” Obyčajná spáľňa má v taliančine explicitné pomenovanie: *camera da letto*.

Podľa uvedeného v prenesenom význame talianske „*dormitorio* stojí bližšie k pôvodnému významu slova *cintorín*.”

Kostolný dvor

Latinský názov *coemeterium* sa stal základom pomenovania *cintorína* aj v niektorých slovanských jazykoch. Napríklad v slovenčine *cintorín*, v niektorých nárečiach *cmíter* a v poľštine *cmentarz*.

V niektorých maďarských krajoch sa priestor (dvor) okolo kostola nazýva *cinterem*. Ľud význam tohto slova nechápe. Vyzerá ako zložené slovo skladajúce sa zo slov *cin* (po slov. *cín*, z nem. *das Zinn*) a *terem* (sieň, sála).

V skutočnosti však nemá nič spoločného ani s jedným z uvedených slov. Vzniklo na základe vyššie uvedených názvov pre *cintorín*. V *Historicko-etymologickom slovníku maďarského jazyka* (1967) sa jeho význam vykladá ako *templomudvar*, *Hof der Kirche* čiže kostolný dvor.

Na základe uvedeného pochopíme aj motiváciu jedného z nemeckých názvov pre *cintorín* *Kirchhof*, z čoho pochádza i český názov pre *cintorín* *krchov*.

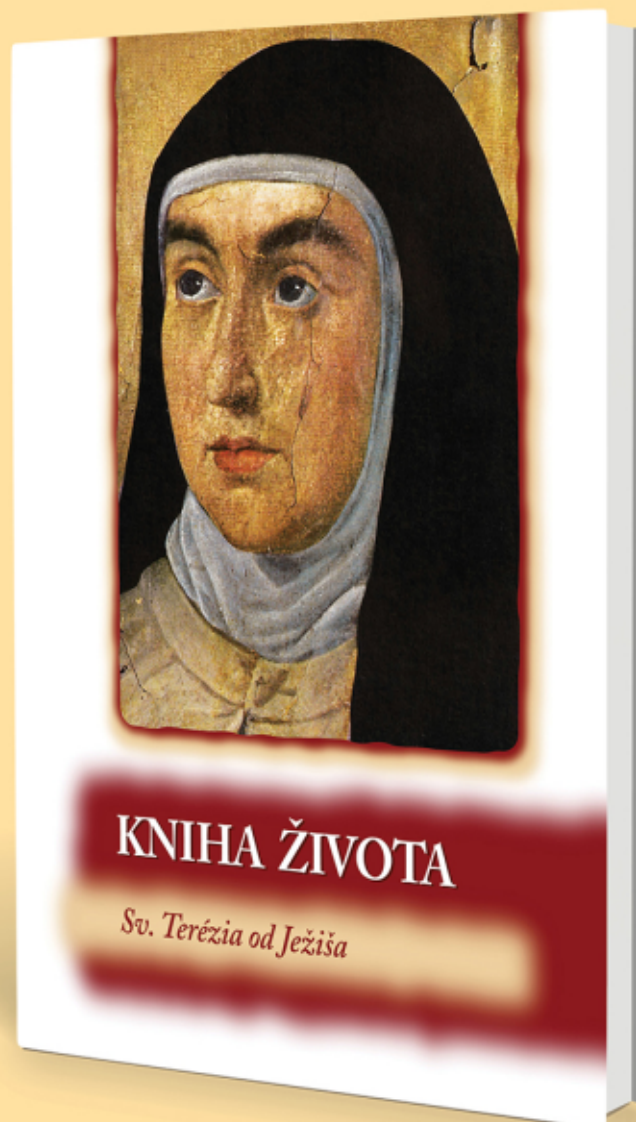
Slovo *cinterem* slúži teda za dôkaz toho, že staré pohrebiská boli pri kostoloch.

ŠTEFAN HORÁTH
(*Kultúra slova* 7/1985)

Prvé slovenské vydanie
KNIHY ŽIVOTA svätej Terézie z Avily

“Vnútorňá modlitba nie je nič iné, ako dôverný vzťah priateľstva, častý rozhovor medzi štyrmi očami s tým, od ktorého vieme, že nás miluje...”

Objednávajújte telefonicky na číslach
0915 561 420 a 0915 878 298 alebo e-mailom
na adrese adalen.knihy@gmail.com

novinka

Projekt *UMENIE DUCHA – Návrat súčasného umenia do chrámu* pokračuje aj v roku 2016

Mestský cintorín

V jezuitskej Kaplnke Sedembolestnej Panny Márie v Piešťanoch pokračuje projekt pod názvom *UMENIE DUCHA – Návrat súčasného umenia do chrámu*. Projekt vytvára priestor pre diela súčasného umenia, ktoré odzrkadľujú kresťanské posolstvo. Navracia ich do chrámu, kde kvalitné súčasné umenie – z rôznych dôvodov – často chýba.

V novembri si obzvlášť intenzívne spomíname na našich blízkych, ktorí nás predišli do večnosti. Zapaľujeme sviečky na ich hrobách, prinášame kvety, zverujeme ich v modlitbách Pánovi. Spomíname si na všetkých kanonizovaných svätých, ktorých je viac ako 6 500, ale aj na tých nekanonizovaných, teda všetkých obyvateľov neba. Svätý pápež Ján Pavol II. kanonizoval za svojho

života viac svätcov ako ktorýkoľvek pápež pred ním – vyše 1 340. Sám nám dal príklad, že svätosť nepatrí minulosti, ale je možné a potrebné žiť ju aj teraz.

O smrti sa v kresťanských kruhoch zvykne hovoriť aj ako o „narodení sa pre nebo“. Jesenné sviatky teda nie sú oslavou smrti, ale nádeje: nového večného života v plnosti, spoločenstva svätých, ktorí nás sprevádzajú aj na

našej pozemskej púti. Smrť je niečo, čo sa bytostne dotýka nás všetkých. Nie je odtrhnutá od reality života, ale, ako veríme, je jeho pokračovaním, vyústením a prechodom do novej formy života. Je okamihom osobného stretnutia s Pánom, keď sa s ním stretne každý sám za seba, pretože „teraz vidíme len nejasne, akoby v zrkadle; no potom z tváre do tváre. Teraz poznávam iba čiastočne, ale potom budem poznať tak, ako som aj ja poznaný“ (1 Kor 13, 12). Bude to stretnutie s nekonečným Božím milosrdenstvom a jeho láskou k nám, ktoré môžeme čiastočne zažívať už teraz, a preto nás môže naplňovať nádejou a dôverou. Tento rozmer milosrdenstva, spojený s koncom pozemského života, si môžeme osobitne uvedomiť práve teraz, na konci Roka milosrdenstva.

Zobrazenie smrti má v dejinách umenia rôzne podoby. V stredoveku ju ľudia vnímali ako prirodzenú súčasť ľudského života. Napriek spoločenským rozdielom si pred ňou majestátom boli všetci rovní. Umelci zobrazovali smrť a utrpenie mučeníkov a svätých, scény ukrižovania a smrti – nanebovzatia Panny Márie.

Súčasné umenie k téme pristupuje buď príliš realisticky až naturalisticky, alebo naopak, opatrne. KATARÍNA BALUNOVÁ zobrazuje cintorín ako prirodzenú súčasť urbanizmu našich miest, ako mapu vnímanú z nadhľadu a odstupu, kde hroby symbolizujú schematické krížiky. Sú na nich jelene, no živí ľudia tu chýbajú. Možno je to aktuálny symbol toho, že dnes máme tendenciu všetko, čo súvisí s utrpením, vytesniť a vnímať len z diaľky a nezúčastnene.

P. Leopold Slaninka, SJ

VOX

Dvojtyždenník o náboženstve a kultúre

Vydáva Rada KBS pre vedu, vzdelanie a kultúru

Vychádza dvojtyždenne v pdf podobe. Adresa redakcie: Dvojkrižna 4, 821 06 Bratislava
ISSN 1339-3634

Cirkevný cenzor: ThLic. Zdeno Pupík, PhD

Šéfredaktor: Mgr. Pavol Prikryl, tel. +421 915 793 811, e-mail: vox@prikryl.sk, prikryl62@gmail.com

Predplatné si je možné objednať e-mailom alebo telefonicky: vox.zdruzenie@gmail.com; +421 918 472 420

Číslo bankového konta: SK03 0200 0000 0035 0204 0751